

„Jungtis - sēliai“
„Saitė - sēli“

KONFERENCIJA KONFERENCE

2010 m. rugsėjo 25 d. 10 val.
Rokiškio krašto muziejus
(Tyzenhauzų alėja 5, Rokiškis)

2010.gada 25.septembris plkst. 10:00
Rokiškų novada muzejs
(Tyzenhauzų aleja 5, Rokiškis)

PRANEŠIMAI:

Bronius Deksnys, filosofas
„Pietinė Sēla: tarp Livonijos ordino ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės“

Henriks Soms, istorijos daktaras, profesorius
Daugavpilio universitetas (Latvijos r.)
„Sēlijos identitetas“

Gražina Kadžytė, tautosakos archyvo skyriaus mokslo darbuotoja
Lietuvų literatūros ir tautosakos institutas
„Sēlių paveldo atspindžiai tautosakoje ir papročiuose“

Andra Simniškytė, archeologė
„Sēlos krašto geležies amžiaus keramika ir jos puošyba“

ZINOJUMI:

Bronius Deksnis (Bronius Deksnys), filozofs
„Dienvidsēliajā: starp Livonijas ordeni un Lietuvos Lielkņazisti“

Henrihs Soms, vēstures doktors, profesors
Daugavpils Universitāte (Latvijas Republika)
„Sēlijā identitāte“

Gražina Kadžytė (Gražina Kadžytė), folkloras arhīva nodaļas zinātnes darbiniece Lietuviešu literatūras un folkloras institūts
„Sēļu mantojuma atspulgi folklorā un paražās“

Andra Simniškytė (Andra Simniškytė), arheoloģe
„Sēlijas novada dzelzs laikmeta keramika un tās rotājumi“

Rokiškio rajono vietas veiklos grupė, remiama Lietuvos kaimo tinklo, 2010 m. rugsėjo 25 d. surengė Rokiškyje konferenciją „Jungtis-sėliai“. Konferencijoje dalyvavo kaimyninių rajonų Lietuvos ir Latvijos vietas veiklos grupės – asociacija „Kaimo partnerystė Sēlija“, Biržų rajono, Kupiškio rajono, Utenos regiono, Zarasų savivaldybės.

Per konferenciją vietas veiklos grupės pasirašė bendradarbiavimo sutartį, kuria įspareigoja stiprinti glaudesnį tarpteritorinį bendradarbiavimą kaimo plėtros srityje, regiono žmonių etnokultūrinę savimonę, gaivinant sēliškos kilmės raišką. Konferencijoje pranešimus skaitė filosofas Bronius Deksnys, istorijos daktaras, profesorius Henriks Soms, mokslo darbuotoja Gražina Kadžytė, archeologė Andra Simniškytė. Sēliško folkloro programą pristatė folkloro ansamblis „Gastauta“, „Auksinės paukštės“ laureatas (vadovė Nida Lungienė).

Šiame leidinyje publikuojami konferencijos pranešimai, vietas veiklos grupių sutarties tekstai lietuvių – latvių kalbomis, konferencijos akimirkų nuotraukos.

2010.gada 25.septembrī Rokiškios notika konference „Mūs vienojošais – sēji“, kuru rīkoja Rokišķu VRG, izmantojot Lietuvas Lauku tīkla atbalstu. Konferencē piedalījās arī VRG „Lauku partnerība Sēlija“ no Latvijas un Rokišķu kaimiņrajonu VRG no Biržai, Kupiškiem, Utenas un Zarasai. Visas šīs Vietējās rīcības grupas parakstīja sadarbības līgumu, paredzot pieredzes apmaiņu lauku attīstības jomā, it īpaši etnokultūras un sēļu tradīciju izpētē un attīstībā. Ar referātiem uzstājās filosofs Bronuis Deksnis, vēstures doktors Henriks Soms, zinātniece Gražina Kadžite, arheoloģe Andra Simniškite. Ar sēļu programmu uzstājās Nidas Lungienes vadītais folkloras ansamblis „Gastauta“, kas ir konkursa „Zelta putns“ laureāts.

Šīnī izdevumā ir apkopoti konferencē nolasītie referāti, VRG sadarbības līguma teksts lietuviešu un latviešu valodā, kā arī ir redzami konferences mirklī fotoattēlos.

Bendradarbiavimo sutartį pasirašė kaimyninių rajonų vietos veiklos grupės. Nuotraukoje iš kairės jų vadovai - Zarasų savivaldybės VVG pirmininkas Arvydas Veikšra, Utenos regiono VVG pirmininkė Jolita Umbrasienė, Biržų rajono VVG pirmininkas Steponas Staškevičius, asociacijos „Kaimo partnerystė Sėlija“ pirmininkė Skaidritė Medvecka, Rokiškio rajono VVG pirmininkas Valentinas Šedys ir valdybos pirmininkė Raimonda Stankevičiūtė – Vilimienė.

SADBĪBAS LĪGUMS

Rokiškis, 2010-09-25

Cenšoties panākt labāku starpreģionālo sadarbību lauku ciematu attīstībā un stiprinot reģiona cilvēku etnokultūras izpratni, atdzīvinot sēliskās izceļsmes sapratni, mēs, Lietuvas un Latvijas vietējās rīcības grupas – biedrība „Lauku partnerība Sēlija“, priekšsēdētāja Skaidrīte Medvecka, Biržu rajona rīcības grupa, priekšsēdētājs Steponas Staškevičus, Kupišķu rajona rīcības grupa, priekšsēdētāja Neringa Čemeriene, Rokišķu rajona rīcības grupa, priekšsēdētājs Valentīns Šedīs, Utenas reģiona rīcības grupa, priekšsēdētāja Jolita Umbrasiene, Zarasu pašvaldība, priekšsēdētājs Arvīds Veikša, vadoties pēc vienojušos pušu statūtiem, slēdzam šo līgumu.

Partneru rajonus vieno sēļu vēsturiskā teritorija. Lai gan par sēļu dzīves veidu ziņu gandrīz nav un arheologiem un valodas pētniekiem arī maz iespēju šajā jomā, mēs uzskatām, ka mums zināmāis, ir tā vērts, lai to popularizētu - tas stiprinātu šajā teritorijā dzīvojošo cilvēku pašapziņu un paātrinātu reģiona attīstības idejas.

- Noslēdzot šo līgumu, piekrītam sadarboties sekojošajos veidos:
- organizēt un atbalstīt pasākumus, kas saistīti ar sēļu kultūras un dzīvesveida popularizēšanu;
- popularizēt sēļu zīmes, simbolus, saudzēt un darīt zināmus sēļu valodas terminus un akcentu lietojumus;
- organizēt un atbalstīt etnokultūras izgaismošanas akcijas, kopīgus konkursus un plenērus;
- saudzēt lauku dabas ainavu unikālumu;
- stiprināt sakarus ar etnokultūras organizācijām un zinātniekiem, kas pēta sēļu dzīves avotus, popularizēt viņu darbību un pieredzi, izmantojot masu saziņas līdzekļus;
- atbalstīt projektus, kas saistīti ar senajiem amatieriem, kulinārijas mantojumu, ieradumiem un svētku tradīcijām;
- organizēt kopīgu konferenci, kas veltīta kādai LEADER programmas realizēšanas tēmai;
- izstrādāt un iesniegt kopīgus projektus nacionālās un starptautiskās lauku attīstības programmās.

Biedrība Lauku partnerība Sēlija

BENDRADARBIAVIMO SUTARTIS

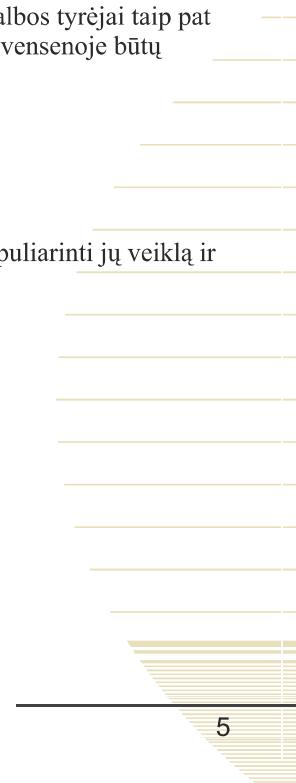
Rokiškis, 2010-09-25

Siekdamos glaudesnio tarpteritorinio bendradarbiavimo kaimo plėtros srityje ir stiprindamos regiono žmonių etnokultūrinę savimonę, gaivinant sėliškos kilmės raišką, Lietuvos ir Latvijos vietas veiklos grupės – asociacija „Kaimo partnerystė Sėlija“, atstovaujama pirmininkės Skaidrites Medveckos, Biržų rajono, atstovaujama pirmininko Stepono Staškevičiaus, Kupiškio rajono, atstovaujama pirmininkės Neringos Čemerienės, Rokiškio rajono, atstovaujama pirmininko Valentino Šedžio, Utenos regiono, atstovaujama pirmininkės Jolitos Umbrasienės, Zarasų savivaldybės, atstovaujama pirmininko Arvydo Veikšros - vadovaudamiesi susitarančiuju šalių įstatais, sudarome šią bendradarbiavimo sutartį.

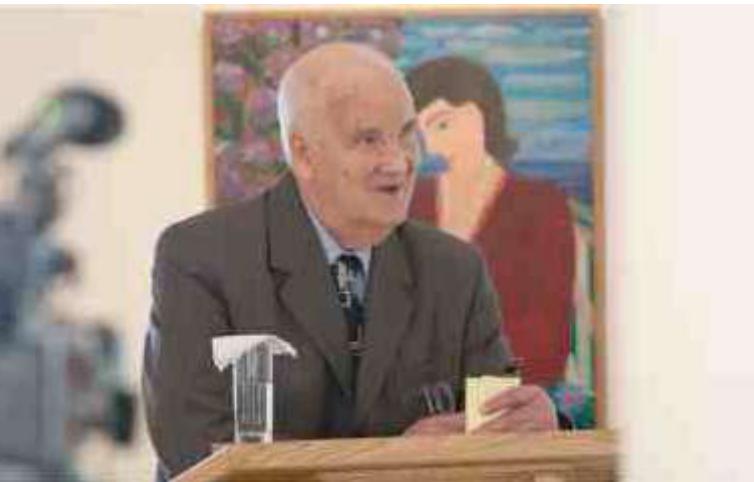
Partnerių rajonus sieja sėlių istorinė teritorija. Nors sėlių gyvenimo būdo nuorodų beveik neišlikę, archeologai ir kalbos tyrėjai taip pat neturi daug instrumentų išsamiems tyrinėjimams, vis gi manome, kad to, kas jau yra žinoma, sklaida šiandieninėje gyvensenoje būtų prasminga - stiprintų šios teritorijos žmonių savitumo jausmą ir telktų regiono plėtros idėjai.

Sudarydami šią sutartį įsipareigojame:

- rengti ir remti sklaidos renginius, susijusius su sėliškos kultūros, gyvensenos populiarinimu;
- populiarinti sėliškus ženklus, simbolius, puoselėti ir aktualinti sėliškų terminų ir apskritai tarmių vartojimą;
- rengti ir remti etnokultūrines šviečiamąsias akcijas; bendrus konkursus, plenerus;
- globoti kaimo kraštovaizdžio unikalumą;
- stiprinti ryšius su etnokultūrinėmis organizacijomis ir mokslininkais, tyrinėjančiais sėliškos gyvensenos šaltinius, populiarinti jų veiklą ir patirtį per savo viešąjas informavimo priemones;
- skatinti projektus, susijusius su senaisiais amatais, kulinariu paveldu, papročiais ir švenčių tradicijomis;
- organizuoti bendras konferencijas LEADER metodo įgyvendinimo tema;
- rengti bendrus projektus nacionalinėms ir tarptautinėms kaimo plėtros programoms.

Rokiškų pilsēta un novads izveidojās zemē, kurā apmēram līdz XIV gadsimtam dzīvoja baltu cilts - sēļi. Pētnieki uzskata, ka šo cilti pirmo reizi pieminēja romiešu jūrnieki pirmās tūkstošgades sākumā, aprakstot Daugavas grīvu – Sēlijas upi (fluminum Selorum). Vēlāk dokumenti par šo cilti klusēja daudzus gadu simtus. Tikai XIII gadsimta sākumā par to sāka runāt Livonijas ordeņa hronikas autors Henriks Latvietis (Heinrich von Lettland, Henricus de Lettis) un Vārsmotā Livonijas hronika. Mūsdienās informāciju par sēļu cilti sniedz pilskalnu, kapsētu un vietvārdu pētījumi. XIII gadsimta sākumā, kad pie Daugavas grīvas sāka mitināties vācu tirgotāji, garīdznieki un bruņinieki centās nokristīt un pievienot pie Baltijas jūras dzīvojošo baltu un somugru ciltis, veidojās arī Lietuvas valsts. Tāpēc Livonijas bruņinieku ordeņa (zobenbrāļu) un Livonijas bīskapu mērķi nonāca konfliktā ar Mindauga un viņa veidotās

Bronius Deksnys

PIETINĒ SĒLA: TARPU LIVONIJOS ORDINO IR LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĒS

DIENVIDSĒLJA: STARP LIVONIJAS ORDENI UN LIETUVAS LIELKNAZISTI

Rokiškio miestas īkurtas, o kraštas susiformavo žemėje, kurioje maždaug iki XIV amžiaus gyveno baltų gentis sēliai. Tyrinētojai mano, kad šią gentį pirmąkart paminėjo romėnų jūrininkai, pirmojo tūkstantmečio pradžioje aprašydami Dauguvos žiotis: Sēlių upę (fluminum Selorum). Vėliau dokumentai apie šią gentį tylėjo daug šimtmečių. Tik XIII amžiaus pradžioje apie ją prabilo Livonijos ordino kronikos autorius Henrikas Latvis (Heinrich von Lettland, Henricus de Lettis) ir Eiliuotoji Livonijos kronika. Šiais laikais informacijos apie sēlių gentį teikia piliakalnių, kapinynų ir vietovardžių tyrinējimai.

XIII amžiaus pradžioje, kai išsikēlė prie Dauguvos žiočių vokiečių pirkliai, dvasininkai ir riteriai siekē pakrikštyti ir pajungti prie Baltijos jūros gyvenusias baltų ir ugro-finų gentis, kūrėsi ir

Lietuvos valstybė. Todėl Livonijos riterių ordino (kalavijuočių) ir Livonijos vyskupų siekai suéjo į konfliktą su Mindaugo ir jo kuriamos valstybės siekiais.

Tuo metu tiksliai sienų tarp lietuvių ir livoniečių nebuvo.

Istoriniai dokumentai teigia, kad lietuvių gyventa prie Dauguvos ir galbūt už Dauguvos (dabartinės Rezeknės apylinkėse). Atrodo, kad lietuvių kariuomenė padauguviu eidavo kaip savo žeme.

Henrikas Latvis rašė, kad Livonijos riteriai puldinėjo padauguvy buvusius sēlių ir lietuvių kaimus. Livonijos ordino ir Rygos vyskupo kariuomenė 1207 metais apsupo ir paémė prie Dauguvos stovėjusią sēlių pilį Sēlpili ir pareikalavo iš sēlių seniūnų daugiau nepriimti į pilį lietuvių, saugojusių perkėlą per Dauguvą.

Latvių šaltiniai teigia, kad Aglonos bažnyčios sienoje XIX amžiuje buvo paminklinė lenta su lotynišku užrašu, kad čia buvo nužudytas ir palaidotas karalius Mindaugas. Esama nuomonių, kad Mindaugo žmona Morta buvo latgalių didiko duktė, o Mindaugas po žmonos mirties galėjo vykti su užuojauta pas jos tévą arba, jausdamas pavoju, bėgo sleptis į Vendeną (svarbiausia Livonijos ordino pilis).

Mindaugas, vienydamas baltų gentis ir kurdamas Lietuvos valstybę, susidūrė su vietos kunigaikštukų ir kaimyninių šalių pasipriešinimu. Prieš jį kovoti susirengė žemaičiai, jotvingiai,

valsts mėrkiai.

Tajā laikā precīzu robežu starp lietuviešiem un livoniešiem nebija. Vēstures dokumenti liecina, ka lietuvieši dzīvoja pie Daugavas un varbūt aiz Daugavas (tagadėjā Rēzeknes apkaimė). Izskatās, ka lietuviešu karaspēks gar Daugavu gāja kā pa savu zemi. Henriks Latvietis rakstīja, ka Livonijas bruņinieki uzbruka sēļu un lietuviešu ciematiem, kas atradās pie Daugavas. Livonijas ordeņa un Rīgas bīskapa karaspēks 1207.gadā ielenca un ieņēma pie Daugavas bijušo sēļu pili Sēlpili un pieprasīja, lai sēļu vecakie vairāk nepieejem pilī lietuviešus, kas sargāja pārceltuvi pār Daugavu.

Latviešu avoti liecina, ka Aglonas baznīcas sienā XIX gadsimtā piemineklī bija dēlis ar uzrakstu latīņu valodā, ka te tika nogalināts un apglabāts karalis Mindaugs. Pastāv viedokļi, ka Mindauga sieva Marta bija Latgales lielmaņa meita, bet Mindaugs pēc sievas nāves varēja doties pie tēva izteikt līdzjūtību vai, juzdams briesmas, metās slēpties Vendenā (svarīgākā Livonijas ordeņa pils).

Mindaugs, vienojot baltu ciltis un veidojot Lietuvos valsti, saskārās ar vietējo kunigaitišu un kaimiņvalstu pretošanos. Pret vienu sataisījās cīnīties žemaiši, jätvingi, Volīnijas rūsi. Stiprākais šīs koalīcijas dalībnieks bija Livonijas ordenis. Mindaugs veica „gājienu ar zirgu”. Viņš ar daudzām dāvanām devās pie Livonijas ordeņa maistri Andrea fon Štirlanda (Andreas von Stirland), paprasīja viņa atbalstu un apsolīja kristīties. 1251.gadā

Mindaugs, viņa ģimene un apkārtējie pieņēma katolisko kristietību. Andreas fon Štirlands Romā Mindaugam sagādāja karala vainagu un neatkarīgu bīskapiju viņa karalistei. Saņemot no maģistra solījumu aizstāvēt viņa valsti no pretiniekiem un pateicoties par karala vainagu, Mindaugs pārrakstīja Livonijas ordenim daļu Žemaitijas (Žemaitija) un Dainavas (Dainava) zemes, arī Sēliju, kopā ar to norādot Kalves (Kalviai), Malaišai (Malaišiai), Tauragnu (Tauragnai), Utenas (Utena) un Užpalju (Užpalai) apvidu. Lietuvas un Latvijas vēsturnieki dažādi interpretē šo vietvārdū dislokāciju. Taču vismaz daja no tiem ir skaidra. Ir zināms livoniešu falsifikāts, kas datēts ar 1260.gadu, kaut arī parakstīšanas laiks ir ievērojami vēlāks, bet vietvārdi tajā ir patiesi. Šajā vēstulē tiek norādītas Sēlijas robežas. Ziemeļos tā iet pa Daugavas dienvidu krastu, bet no Naujino (Naujinās) (senais Daugavpils nosaukums lietuviešu valodā) pils pa tirdzniecības ceļu līdz Lodža (Luodžas) ezeram (pie tagadējā Salaka), bet no tā upē Duseta (Duseta) (varbūt tā ir Šventās (Šventojoji) upes augštece) uz Sartu (Sartas) ezeru, tālāk Šventā līdz Latavas (Latava) upei, bet no turienes pa Vašokas (Vašuoka), Viešintas (Viešinta) un Lēves (Lévuo) upēm līdz Mūsai (Mūša) (Zemigaler A).

Izskatās, ka, juridiski saņemot Sēliju, livonieši to nepakļāva. Vismaz nav dokumentu, kas liecina, ka viņi te būtu cēluši pilis vai veikuši saimniecisko darbību. Apraksti par zobenbrāļu gājieniem uz Lietuvu Vartberges Hermāņa (Hermann de Wartberge) hronikā rāda, ka, virzoties uz Upītes (Upytē) apgabalu vai Nevēžas (Nevēžis) piekrasti uz Nemūnas krastu, viņi

Volynēs rutēnai. Stipriausias šios koalicijos narys buvo Livonijos ordinas. Mindaugas padarē „éjimā žirgu“. Jis su gausiomis dovanomis nuvyko pas Livonijos ordino magistrā Andriū Štirlandā (Andreas von Stirland), paprašē jo paramos ir pažadējo krikštytis. 1251 metais Mindaugas, jo šeima ir aplinka priēmē katalikišķu krikštā. Andrius Štirlandas išrūpino Romoje karaliaus vainikā Mindaugui ir savarankišķu vyskupiju jo karalystei. Gavēs iš magistro pažadā ginti jo valstybē nuo priešu ir atsidēkodamas už karaliaus vainikā, Mindaugas užrašē Livonijos ordinui dalī Žemaitijos ir Dainavos žemī, taip pat ir Sēlā, kartu nurodydamas Kalvi, Malaiši, Tauragnu, Utenos ir Užpalių vietoves. Lietuvas ir Latvijos istorikai skirtingai interpretuoja šīų vietovardžių dislokāciju. Tačiau bent dalis jų aiški. Yra žinomas livoniečių falsifikatas, datuojamas 1260 metais, nors jo parašymo laikas gerokai vēlesnis, bet vietovardžiai jame tikri. Šiame rašte nurodomas Sélos ribos. Šiaurēje jos eina pietiniu Dauguvos krantu, o nuo Naujinio (senasis Daugpilis, pavadintas lietuviškai) pilies eina prekybiniu keliu iki Luodžio ežero (prie dabartinio Salako), o iš jo upele Duseta (galbūt tai Šventosios aukštuopys) į Sartu ežerą, toliau Šventaja iki Latavos upēs, o iš ten Vašuokos, Viešintos ir Lēvens upēmis iki Mūšos (Zemigaler A).

Atrodo, kad juridiškai gavē Sēlā, livoniečiai jos neužvaldē. Bent nēra dokumentu, liudijančiu, kad jie čia būtu statē pilis ar

vykdę ūkinę veiklą. Kalavijuocių žygių į Lietuvą aprašymai Hermano Vartbergės (Hermann de Wartberge) kronikoje rodo, jog, žygiuodami į Upytės apylinkes ar Nevėžio pakrantėmis į panemunes, jie eidavo iš Mintaujos, palikdami Sélą kairėje, o, eidami į Nalšią ir Deltuvą, apeidavo Sélą rytiniu jos pakraščiu. Tiesa, Vartbergė rašė, kad kalavijuociai puldinėjo Mindaugo akte paminėtus kaip Sélos dalį Užpalius, Tauragnus ir Utėnā. Gali būti, jog lietuviai savaip pakoregavo sieną su Livonija, padarydami Užpalius svarbiausiu atramos tašku šiaurėje.

Apie 1392 metus livoniečiai dar kartą aprašė Sélos ribas. Pagal šį aprašymą Sélos teritorija jau mažesnė. Matyt dalis gyventojų jau buvo sulietuvėję ar sulatvėję. Šiaurinė Sélos riba jau buvo patraukta nuo Dauguvos į pietų pusę, o rytinė ir vakarinė teritorijos dalis taip pat aptirpusi. Rytų pusėje riba ėjo nuo Eglono (Dauguvos intakas, prasidedantis šiauriau Aknystos) per dabar mums nežinomą vietovę Weresen-Tracken į Šetekšnos ištakas (netoli Jūžintų), toliau Šetekšna ir jos tėsinį Jara (Gerre) iki Šventosios (Hilgebecke), iš ten Pyvėsa į Mūšą. Taigi, šių dienų akimis žiūrint livoniečiams priklausiusios pietinės Sélos riba galėjo eiti pro Obelius, Jūžintus, Kamajus, Panemunėlį, Salas.

Praėjus dvylikai metų po Žalgirio mūšio, kryžiuočiams vis dar nesutinkant grąžinti Žemaitijos Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei,

gāja no Mintaujas (Mintauja), atstājot Sēlijų kreisajā pusē, bet ejot uz Nalšu (Nalša) un Deltuvu (Deltuva), gāja apkārt Sēlijai pa tās austrumu piekrasti. Tiesa gan, Vartberge rakstīja, ka zobenbrāļi uzbruka vietām, kas Mindauga aktā pieminėtas kā Sēlijas daja – Užpalim (Užpalis), Tauragniem un Utėnai. Var būt, ka lietuvieši pēc sava prāta koriģēja robežą ar Livoniju, izveidojot Užpali par svarīgāko atbalsta punktu ziemejose.

Ap 1392.gadu livonieši vēlreiz aprakstīja Sēlijas robežas. Saskaņā ar šo aprakstu Sēlijas teritorija jau ir mazāka. Izskatās, ka daja iedzīvotājai jau bija pārlietuvjuojušies vai pārlatvjuojušies. Ziemeļsēlijas robeža jau bija pabūdīta no Daugavas uz Dienvidu pusį, bet austrumu un rietumu teritorijas daja tāpat samazinājās. Austrumu pusē robeža gāja no Eglaines (Eglona) (Daugavas ieteka, kas sākas ziemejose no Aknīstes) caur mums tagad nezināmu vietu Weresen-Tracken uz Šetekšnas (Šetekšna) iztekai (netālu no Južintiem (Južintai)), tālāk Šetekšna un tās turpinājums Jara (Gerre) līdz Šventajai (Hilgebecke), no turienes Pīvesa (Pyvėsa) uz Mūsu. Tātad, veroties ar šodienas skatienu, livoniešiem piederējušās dienvidu Sēlijas robeža varēja iet caur Obeļai (Obeliai), Južintiem, Kamajus (Kamajus), Panemuniņu (Panemunēlis), Salu (Salas).

Divpadsmit gadus pēc Žalgirias kaujas, kad krustneši arvien vēl nepiekrita atdot Žemaitiju Lietuvas lielkņazistei, Vītautui (Vytautas) un Jogailai (Jogaila) ar lielu karaspēku vēl iebruka Prūsijā. Nespējot pretoties, Krustnešu ordeņa maģistrs ieradās uz sabiedroto kara nometni pie Melnā ezera, kur 1422.gadā tika parakstīts

Melnais miera līgums. Ar to vāciešu ordeņi atteicās no savām pretenzijām attiecībā uz Lietuvas zemi, iepriekšējo Lietuvas valdnieku (Mindauga, Jogailas, Vītauta) zemju dāvinājuma akti tika pasludināti par nederīgiem, no jauna tika noteiktas vāciešu ordeņu un Lietuvas robežas. Robeža ar Livoniju tika izteikta šādā frāzē: tiek atjaunotas robežas, bet ne tās, kuras bija, kad vācieši valdīja pār Žemaitiju līdz Nevēžai (Vītauts, pārrakstot krustnešiem Žemaitiju līdz Nevēžai, līdz ar to apstiprināja, ka Sēlija pieder ordenim). Sarunas par robežas noteikšanu starp lietuviešu un livoniešu pārstāvjiem notika vairākus gadus desmitus. 1499.gadā, kad lielkņazs Aleksandrs (Aleksandras) uzdāvināja ierēdnim Grigalim Astikam (Grigalius Astikas) mežu pie Livonijas robežas, viļš rakstīja, ka robežu ar vāciešiem noteica Vaišviltas (Vaišviltas). Bet par Vaišviltu un viņa darbību informāciju atrast neizdevās. 1473.-1474.gadā tika noteikta tā sauktā Radvila (Radvila) robeža (pēc tās noteikšanas lietuviešu delegāciju vadīja Traķu (Trakai) vaivads Radvila Astikaitis). Sarunu dokumentā ir minēta arī Vaišviltas robeža. Tātad, tā bija noteikta līdz 1473.gadam.

Pēc Dienvidsēlijas atgūšanas Lietuvas lielkņaziste uzsāka tās kolonizāciju. Te tika dibināti pagasti, veidotas lielkņazu muižas. Anīkšču (Anykščiai) un Piejōnu (Pienioniai) pagasti paplašinājās līdz Livonijas robežai. Tika izveidotas Rokišķu (Rokiškis), Čedasu (Čedasai) un Obeļai muižas. Rokišķu dienvidos bija Kurkļu (Kurkliai) pagasts un lielkņazistes muiža. Vēl līdz Rokišķu pirmajam pieminēšanas brīdim lielkņazs

Vytautas ir Jogaila su gausia karijomene vēl īsiveržē į Prūsiju. Nepajēgdamas priešintis, Kryžuočių ordino magistras atvyko į sajungininku karinę stovyklā prie Melno ežero, kur 1422 metais buvo pasirašyta Melno taikos sutartis. Ja vokiečių ordinai atsisakē savo pretenziju į Lietuvas žemes, ankstesni Lietuvas valdovu (Mindaugo, Jogailos, Vytauto) žemīj padovanojimo aktai buvo paskelbti niekiniās, naujai nustatytos vokiečių ordinu ir Lietuvas sienos. Siena su Livonija buvo aptarta bendresne fraze: atkuriamos sienos, bet ne tos, kurios buvo, kai vokiečiai valdē Žemaitijā iki Nevēžio (Vytautas, užrašydamas kryžuočiams Žemaitijā iki Nevēžio, kartu patvirtino, kad Sēla priklauso ordinui). Lietuvas atstovu derybos su livoniečių atstovais dēl sienos nustatymo vyko kelis dešimtmečius. Didysis kunigaikštis Aleksandras, 1499 metais padovanodamas savo pareigūnui Grigaliui Astikui giriņu prie Livonijos sienos, rašē, kad sienā su vokiečiais nustatē Vaišviltas. Bet apie Vaišviltā ir jo veiklā informacijas rasti nepavyko. 1473-1474 metais buvo nustatyta vadīamoji Radvilos siena (jā nustatant lietuvių delegācijai vadovavo Trakų vaivada Radvila Astikaitis). Derybų dokumente minima ir Vaišviltu siena. Vadinas, ji buvo nubrēžta iki 1473 metu.

Atgavusi pietinę Sēlā, Lietuvas Didžioji Kunigaikštystė pradējo jas kolonizāciju. Čia buvo steigiami valsčiai, kuriami didžiujū

kunigaikščių dvarai. Anykščių ir Pienionių valsčiai nusidriekė iki Livonijos sienos. Buvo įsteigti Lietuvos valdovo Rokiškio, Čedasų ir Obelių dvarai. Rokiškio pietinėje pusėje buvo Kurklių valsčius ir didžiojo kunigaikščio dvaras. Dar iki Rokiškio pirmojo paminėjimo didysis kunigaikštis Aleksandras 1495-1496 metais sprendė Kurklių valstiečių, gyvenusių prie Audros upės, ginčus su Anykščių ir Pienionių bajorais, kurie stengėsi šiuos valstiečius paversti savo baudžiauninkais.

Kurklių valsčius buvo valdomas Trakų vaivadui: Kurklių valstiečių duoklės ir mokesčiai buvo skirti vaivadijos pareigūnams išlaikyti. Tačiau šie taip nualino valsčiaus žmones, kad daug jų išsibėgojo. Didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis 1538 metais per pusę sumažino Kurklių valstiečiams duokles ir mokesčius, tikėdamasis, kad jie sugrįš atgal. Išsibėgoję Kurklių valstiečiai įsikūrė naujose vietose, pavadindami jas senuoju Kurklių vardu. Prie Beržuonio ir Dumblio ežerų atsirado Kurkliečių kaimas, prie Pandėlio – Kurklaičių kaimas. Kurklių gyvenvietės prie kelio iš Rokiškio į Obelius ir Kurkliečių pavardės Obelių apylinkėse gali būti minėtojo valsčiaus vardo palikimas.

Šiaurės rytų Lietuvoje be didžiojo kunigaikščio dvarų legaliai ir nelegaliai kūrėsi didikų dvarai. Dar XV amžiaus pabaigoje dvarus prie Livonijos sienos be valdovų sutikimo buvo įsikūrė Kurklių bajoras Hanusas Galminaitis ir Anykščių bajorai Jonavičiai,

Aleksandrs 1495.-1496.gadā risināja Kurkļu pagasta iedzīvotāju, kas dzīvoja pie Audras (Audra) upes, strīdus ar Anīkšču un Pieņoņu bajāriem, kuri centās šos pagastus padarīt par saviem dzimtcilvēkiem.

Kurkļu pagastu pārvaldīja Traķu vaivads: Kurkļu zemnieku nodevas un nodokļi bija paredzēti vaivadijas ierēdu uzturēšanai. Taču viji tik ļoti novārdzināja pagasta cilvēkus, ka daudzi no tiem izklīda. Lielkņazs Žigimants Senais (Žygimantas Senasis) 1538.gadā Kurkļu zemniekiem uz pusi samazināja nodevas un nodokļus, cerot, ka viji atgriezīsies atpakaļ. Izklīdutie Kurkļu zemnieki iekārtojās jaunās vietās, nosaucot tās senajā Kurkļu vārdā. Pie Beržoņa (Beržuonis) un Dumbļa (Dumblis) ezera radās Kurkliču (Kurkličiai) ciems, pie Pandēļa (Pandēlis) – Kurklaiču (Kurklaičiai) ciems. Kurkļu dzīves vietas pie ceļa no Rokiškiem uz Obeļai un Kurkličešu užvārdi Obeļai apkārtnei var būt mantojums no minētā pagasta nosaukuma.

Lietuvas ziemeļaustrumos bez lielkņaza muižām legālu un nelegāli veidojās lielmaņu muižas. Vēl XV gadsimta beigās muižas pie Livonijas robežas bez valdnieku piekrišanas iekārtojās Kurkļu bajārs Hanuss Galminaitis (Hanusas Galminaitis) un Anīkšču bajāri Jonaviči (Jonavičiai), atveda līdzīgi savus zemniekus un pieviliņāja vietējos. Kņazs Aleksandrs pavēlēja vieniem izvākties, līdzpanemtos zemniekus ķemt līdzi, bet vietējos kopā ar zemi atdeva Astikam. Hanusa pēctečiem Galminiem (Galminai) un Hanusovičiem (Hanusovičiai) XVI gadu simtā bija nelieli īpašumi dienvidos no Rokiškiem, bet Hanusa vārds nostiprinājās

par Hanušišku (Hanusiskiai) vietvārdu. Vēlāk šo vietu nosauca par Onušku (Onuškis).

Valdnieki atgūtajā Sēlijas zemē ar muižām apdāvināja arī savus lielmaņus. Onušku un Čedasu pārvaldīja minētais Grigalus Astiks un viņa pēcteči. Kaut arī nav dokumentu par muižu sadali, bet saskaņā ar XVI gadsimta Lietuvas karaspēka rakstiskajām liecībām Astikiem bija īpašumi pie Šetekšnas (Šetekšna) (Šetekšnas muiža) un Nemūniņas (Nemūnėlis) (Panemūne (Panemünē) un varbūt Kazlišķis (Kazliškis), kā arī Paliepis (Paliepis)). Viņu īpašumi turpinājās no Nemūniņas piekrastes līdz Papilis (Papilis). Rokišķu muiža nonāca lielmaņu Krošinsku (Krošinskai) īpašumā, Krjaunas (Kriauna), Svēdasas (Svēdasai), Vižonas (Vyžuona) – Radvilu (Radvilai). Blakus viņiem atradās Kēsgailaiču (Kēsgailaičiai) muižas. Zemi starp Rokišķiem, Obelai un Dusetām (Dusetos) sāka pārvaldīt Giedraiču (Giedraičiai) kņazi un bajāri, reizē pārvaldot arī savas iepriekšējās muižas Giedraiču un Videnišķu (Videniškiai) apkārtnē (precīzi šo kņazu un bajāru īpašumi norādīti XVI gadsimta Lietuvas karaspēka uzrakstītajos dokumentos).

Uz jaunām zemēm pārcēlās arī zemnieki. Viņi cerēja aizbēgt no pastiprinātās dzimtbūšanas. Kaut arī zemnieku pārcelšanās dokumentos netiek bieži minēta, bet viņu uzvārdi nereti norāda uz viņu seno dzimto vietu. Bajāri un zemnieki Sesicki (Sesickai) visdrīzāk pārcēlās no Siesiku (Siesikai) apgabala, Galvanauski (Galvanauskai), iepriekš dokumentos saukti kā

atsikēlē į juos savo valstiečių ir prisiviliojē vietinių. Kunigaikštis Aleksandras ļsakē jems išsikraustytī, atkeltus valstiečius pasiimti, o vietinius kartu su žeme atidavē Astikui. Hanuso palikuonys Galminai ir Hanusovičiai XVI šimtmetyje turējo nedideles valdas ī pietus nuo Rokiškio, o Hanuso varda ļsītvirtino Hanušišķu vietvardžiu. Vēliau šī vieta buvo pavadinta Onuškiu.

Valdovai dvarais atgautoje Sēlos žemēje apdovanojo ir savo didikus. Onušķi ir Čedasus valdē jau minētas Grigalius Astikas ir jo palikuonys. Nors nēra dokumentu apie dvaru paskyrīmā, bet pagal XVI amžiaus Lietuvos kariuomenēs surašymo liudijimą Astikai turējo valdas prie Šetekšnos (Šetekšnių dvarą) ir Nemunėlio (Panemunē ir galbūt Kazlišķi bei Paliepi). Jų valdos tēsēsi nuo Nemunėlio pakrančių iki Papilio. Rokiškio dvaras atiteko kunigaikščiams Krošinskiams, Kriaunos, Svēdasai, Vyžuonos – Radviloms. Greta jų buvo Kēsgailaičių dvarai. Žemē tarp Rokiškio, Obelių ir Dusetų užvaldē Giedraičių kunigaikščiai ir bajorai, kartu valdydami ir savo senuosius dvarus Giedraičių ir Videniškių apylinkēse (konkrečios šių kunigaikščių ir bajoru valdos nurodytos XVI amžiaus Lietuvos kariuomenēs surašymo dokumentuose).

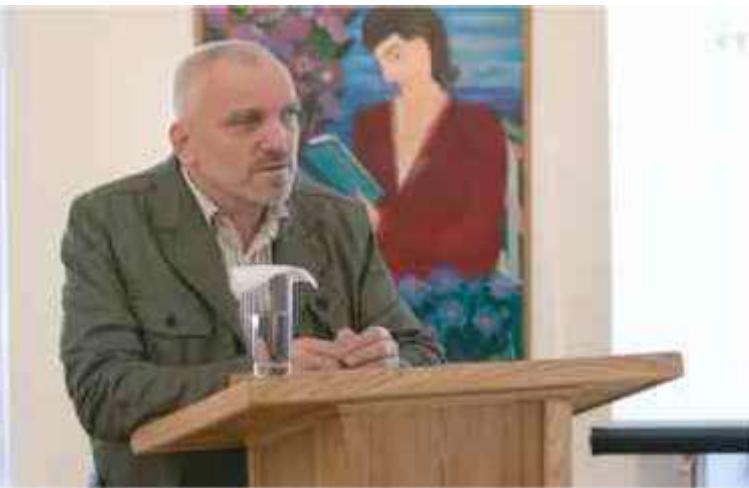
Kēlēsi į naujas zemes ir valstiečiai. Jie tikējosi pabēgti nuo

stiprėjančios baudžiavos. Nors valstiečių kėlimasis dokumentuose minimas nedažnai, bet jų pavardės neretai nurodo senają jų gimtinę. Bajorai ir valstiečiai Sesickai veikiausiai atsikėlė iš Siesikų apylinkių, Galvanauskai, anksčiau dokumentuose vadinti Gielvanovskiais, – iš Gelvonų. Gali būti, kad bent dalies Kurklių pavardės susidarė prisimenant jų senają téviškę – Kurklius prie Šventosios ir Virintos upių santakos. Žmonės, kurdamiesi naujosiose žemėse, persinešė ir savo gimtujų kaimų vardus. Vietovardžiai Skiemonys, Butėnai, Rubikiai yra ir Anykščių, ir Rokiškio krašte.

Panemunėlio ir Kavoliškio dvarų, tada vadintų Panemune (nuo Nemunėlio vardo, kuris tada buvo vadinamas Nemunu) savinininkas Alekna Krivičius (Olechno Kriviec) 1529 metais vėl aprašė Lietuvos sieną su Livonija, išvardindamas ir pasienio valsčius. Po Suvieko valsčiaus éjo Obelių, Rokiškio, Onuškio, Čedasų, Pienionių ir Biržų valsčiai. Taigi, kiekvieno stambesnio dvaro teritorija jau buvo vadinama valsčiumi. Per XVI amžiaus viduryje įvykdytą administracinę reformą mažieji valsčiai buvo panaikinti, o sukurtos apskritys. Rokiškis priklasė Vilkmergės apskričiai, kuri rytuose ribojosi su Breslaujos, pietuose – su Vilniaus ir Kauno, vakaruose - su Upytės apskritimi. Taip nustatyotos apskričių ribos išsilaike iki Abiejų Tautų Respublikos trečiojo padalinimo, kai Lietuvos ir Latvijos žemės atiteko Rusijos imperijai.

Gielvanovski (Gielvanovskiai), – no Gelvoniem (Gelvonai). Var būt, ka vismaz daža Kurkliešu uzvārdu radās atceroties viņu seno tēvzemi, Kurkļus, pie Šventās un Virintas (Virinta) upju satekas. Cilvēki, iekārtojoties jaunajās zemēs, ieveda arī savu dzimto ciemu nosaukumus. Vietvārdi Skiemoni (Skiemonys), Butēni (Butēnai), Rubiki (Rubikai) ir Anīkšču un Roķišķu pusē.

Panemuniñas un Kavolišķu (Kavoliškio) muižas, kas iepriekš sauktas par Panemuni (no Nemuniñas nosaukuma, kas tad tika saukta par Nemūnu), īpašnieks Alekna Krivičs (Alekna Krivičius) (Olechno Kriviec) 1529.gadā vēl aprakstīja Lietuvas sienu ar Livoniju, nosaucot arī pierobežas pagastus. Pēc Suvekas (Suviekas) pagasta bija Obeļai, Roķišķu, Onušķas, Čedasu, Pieņoņu un Biržu (Biržai) pagasti. Tātad, ikvienas lielākas muižas teritorija jau tika saukta par pagastu. XVI gadsimta vidū veikto administratīvo reformu laikā mazie pagasti tika likvidēti, izveidoja aprīķus. Roķišķi piederēja Vilkmergės (Vilkmergē) aprīķim, kas austrumos robežojās ar Breslaujas (Breslauja), dienvidos – ar Viljnas un Kaujas, rietumos – ar Upītes (Upyté) aprīķi. Šādi noteiktās aprīķu robežas saglabājās līdz Abu Tautu Republikas trešajai sadalīšanai, kad Lietuvas un Latvijas zeme nonāca Krievijas impērijas rokās.

Latvijas vēsturi veido tās novadu, arī Sēlijas vēsture. Sēlīja (arī Augšzeme) ir Latvijas vēsturiski etnogrāfiskais apgabals, kas aptver Daugavas kreisajā krastā esošo Aizkraukles, Daugavpils un Jēkabpils rajonu daļas, kuras no Zemgales pa aptuvenu līniju Jaunjelgava – Kurmene šķir Taurkalnes mežu josla. Pēdējos gadu desmitos Sēlijai pievērsta liela vēriņa gan zinātniskā, gan novadpētnieciskā aspektā. Šie pētījumi aktualizējuši jautājumu par Sēlijas identitāti. No šī viedokļa lietderīgi būtu paraudzītos uz šo problemātiku no pārējo Latvijas novadu identitātes apzināšanas, tostarp Sēlijas austrumu kaimiņu - Latgales identitātes meklējumiem.

Mūsdien Latvijas historiogrāfijā tiek pausts viedoklis, ka Latgales identitātes uzturēšanā un aktualizācijā īpaši svarīga ir apzināt Latgales pagātnes pētniecībā uzkrāto pieredzi. Tā ģenētiski iekļaujas izpratnē par Latgales

Istorijos mokslu daktaras
Henrikas Somas
(Daugpilio universiteto Latgalos mokslinių tyrimų institutas)
Dr. hist. Henrihs Soms (Daugavpils Universitātes Latgales
Pētniecības institūts)

SĒLIJOS KRAŠTO IDENTITETAS LATGALOS TYRINĒJIMU KONTEKSTE

SĒLIJAS NOVADA IDENTITĀTE LATGALES PĒTNIECĪBAS KONTEKSTĀ

Latvijos istoriju sudaro jos kraštu istorija, taip pat Sēlijos istorija. Sēlīja (dar vadinama Aukštaitija) yra Latvijos istoriskai etnografinē sritis, apimanti Dauguvo kairajame krašte esančias Aizkrauklēs, Daugpilio ir Jēkabpilio rajonu dalis, kurias nuo Žiemgalos skiria per apytkrē Jaunjelgavos-Kurmenēs līniju einanti Taurkalnēs mišķu juosta. Per pastaruosius dešimt metu Sēlijai skirtas didelis dēmesys tiek moksliniu, tiek kraštotyriņu aspektais. Šie tyrimai suaktualino klausimā apie Sēlijos identitāti. Priekļausomai nuo požiūrio ī jī, su šia problematika būtu siejamas kitu Latvijos kraštu identiteto suvokimas, taip pat ir Sēlijos rytinių kaimynēs – Latgalos – identiteto ieškojimai.

Šiandieninēje Latvijos istoriografijoje reišķiamas požiūris, kad

historiogrāfiju kā Latgales identitātes balstu. Kopš 20.gadsimta 90.gadiem ir nostiprinājies viedoklis, ka Latgales vēstures izpētē „stūrakmens” ir priekšstats par Latgales reģionālo identitāti, novada specifiku, kuras ievērošana dod iespēju pētīt Latgales vēsturi dzīļi un vispusīgi.

Mūsdienu (jaunākajā) Latgales historiogrāfijā Latgales reģionālās identitātes veidošanos un nostiprināšanos saista ar novada vēsturiskajiem likteņiem. Ir pamats runāt par reģionālās identitātes sistēmveidojošiem faktoriem. Daži pētnieki to saskata garīgās kultūras parādībās. Pētnieki runā arī par šo faktoru pretrunīgo mijiedarbību Latgales vēsturē. Atsevišķos pētījumos ir sekmīgi mēģinājumi apvienot šos faktorus vienā nepretrunīgā sistēmā.

Pastāv dažādi viedokļi par Latgales novada savdabības intensīvu veidošanās laiku. Daži to saista ar 12.-13.gadsimtu, kad seno latgalu apdzīvotajā teritorijā parādījušies latgalu valstiskie veidojumi. Ir arī viedoklis, ka Latgales savdabība saistāma ar 16.gadsimtu, kopš Latgali pievienoja Polijas – Lietuvas valstij. Savi argumenti ir arī uzskatam, ka Latgales īpatnības lielā mērā attīstīja novada administratīvā nošķirtība no pārējiem Latvijas novadiem pēc Latgales iekļaušanas Krievijas impērijā (1772.g.). Šis dažādās domas apvieno viens motīvs – Latgales reģionālā identitāte nostiprinājās ilgā vēstures procesā. Par reģionālo identitāti vārda tiešajā nozīmē var runāt tikai ar 20.gadsimtu: pirms tam nepārraukti turpinājās reģionālo īpatnību „uzkrāšanās” un „sintezēšanās”.

tam, jog būtu išlaikyas ir aktualizuotas Latgalos identitetas, ypač svarbu suvokti atliekant Latgalos praeities tyrinējimus sukauptā patirtī. Jam genetiškai priklauso Latgalos istoriografijos kaip jos identiteto atramos supratimas. Nuo 20 a. 90-ujū metū vis labiau jāsigali poziūris, kad Latgalos istorijos tyrimu „kertinis akmuo” yra Latgalos regioninio identiteto, krašto specifikos, kurių iškēlimas suteikia galimybę tyrinēti Latgalos istoriju giliai ir visapusiškai, supratimas.

Šiandieninēje (naujausioje) Latgalos istoriografijoje Latgalos regioninio identiteto formavimas ir ītvirtinimas siejamas su krašto istoriniu likimu. Yra pagrindo kalbēti apie regioninio identiteto sistemā sudarančius veiksnus. Daugelis tyrinētoju juos jāzvelgia dvasinēs kultūros reišķinyje. Tyrinētojai taip pat kalba apie prieštarīgā šīu veiksnių saveikā Latgalos istorijoje. Atskiruose tyrinējumuose yra sēkmingai mēģinama šiuos veiksnius suvienyti į vieną neprieštarīgā sistemā.

Esama īvairių poziūrių ī intensyvu Latgalos krašto savitumo formavimosi laikā. Daugelis tai sieja su 12–13 a., kai senujū latgalu apgyventoje teritorijoje atsirado latgalu valstybēs formavimosi apraišķu. Taip pat esama poziūrio, kad Latgalos savitumas sietinas su 16 a., kai Latgala buvo prijungta prie Lenkijos ir Lietuvos valstybēs. Savaip pagrītas taip pat yra ir poziūris, kad Latgalos ypatumai didele dalimi buvo nulemti krašto

administravimo skirtingumo, lyginant jį su kitų Latvijos kraštu, Latgalā prijungus prie Rusijos imperijos (1772 m.). Šias īvairias nuomones jungia vienas motyvas – Latgalos regiono identitetas susiformavo vykstant ilgam istoriniam procesui. Apie regiono identitetą tiesiogine žodžio prasme galima kalbēti tik nuo 20 a.: iki tol nepertraukiamai vyko regioninių ypatumų „kaupimas“ ir „sintetinimas“.

Žymiausios Latgalos identiteto apraiškos siejamos su kultūrine situacija Latvijos rytinėje dalyje, kurioje didžiausią įtaką turi Latgalos krašto pagrindiniai gyventojai – Latgalos latviai (senieji latgaliai, latgaliečiai):

- kalbos (latgaliečių dialektu) savitumas, latgaliečių literatūrinės kalbos tradicijos formavimasis ir vystymasis;
- dominuojančios konfesijos – katalikybės – nesuardomas ryšys su kultūros procesais Latgaloje, taip pat ir kitos konfesijos padaro procesus īvairesnius ir sudētingesnius;
- savitieji latgaliečių etninio mentaliteto bruožai reiškiasi ir kultūroje (latgaliečiams itin būdingas īgimtas rationalus konservatyvumas, iš protėvių perimtos tradicijos, tvirtumas, užsispyrimas);
- didžioji dalis Latgalos gyventojų suvokia savo skirtingumą ir atskirtumą (etninės sudėties, kalbos, gyvenimo būdo bei kultūros modelių prasme ir kt.) nuo kitų Latvijos kraštu gyventojų;

Nozīmīgākās Latgales identitātes izpausmes saistāmas ar garīgo situāciju Latvijas austrumdaļā, kuras noteicēji ir Latgales novada pamatiedzīvotāji – Latgales latvieši (senie latgalji, latgalieši): Valodas (latgaliešu dialekta) savdabība, latgaliešu literārās valodas tradīcijas izveide un attīstība. Dominējošās konfesijas – katolicisma nesaraujamā saite ar kultūras procesiem Latgalē. Arī citas konfesijas padara procesus daudzveidīgākus un sarežģītākus. Latgaliešu etnamentalitātes savdabīgākās izpausmes sadzīvē un kultūrā (latgaliešu ciešā saite ar dzimtu, racionāls konservativisms, no senčiem mantotas tradīcijas, sīkstums, spītīgums). Latgales iedzīvotāju lielākās daļas zināma atšķirība un pat nošķirtība (etniskā sastāva ziņā, valodas ziņā, dzīvesveida un kultūras paraugu ziņā utt.) no citu Latvijas novadu iedzīvotājiem. No šejienes izjūtas par relatīvu „nošķirtību“ un „atšķirību“ no pārējās Latvijas; Ekonomikas attīstības īpatnības, kas izpaužas reģiona norobežotībā no citiem Latvijas novadiem. Diemžēl šīs īpatnības ir saistītas vispirms ar ekonomiskās situācijas negatīvajiem rādītājiem; Reģiona īpaša, savdabīga politiskā vēsture, īpašs politisko spēku spektrs un pretrunīga loma Latvijas politiskajā dzīvē 20. gadsimtā; Priekšstata par Latgales savdabību nostiprināšanās Latvijas sabiedriskajā domā, kas saglabā Latgales novada specifiskās iezīmes un reizē sekmē reģionālās identitātes tālāku attīstību.

Latgales identitātes izpausmes jauj runāt par veselu sistēmu jeb Latgales reģionālismu, kas veidojies un nostiprinājies specifisku vēstures faktoru ietekmē. Starp tiem noteicošo vietu ieņem Latgales ģeopolitiskā situācija un ar to saistītā novada administratīvā nošķirtība no pārējās Latvijas, tāpāk laika posmā no 1561.gada līdz 1917.gadam. Latgales ģeopolitiskā stāvokļa galvenā iezīme – svešu (kaimiņu-) tautu un valstu nemītīga iejaukšanās Latgales novada attīstībā. Tā rezultātā nepārtraukti palielinājās novada atšķirības no citām latviešu apdzīvotajām teritorijām.

Tajā pašā laikā skaidri izteiktā Latgales reģionālā identitāte ir būtiski sekmējusi novada pētniecību, jo kompaktais un specifiskais reģions jauj to pētīt kompleksi, pilnvērtīgi, dzīļi un vispusīgi, pielietojot pašas jaunākās pētnieciskās pieejas un paņēmienus. Latgales reģionālās identitātes izpēte ir stūrakmens, uz ko mūsdienās balstās Daugavpils Universitātes Latgales Pētniecības institūts (DU LPI). Institūta pirmsākumi ir meklējami ASV un Rietumeiropā, kad 1960. gadā emigrācijas latgalieši apvienojās Latgaju Pētniecības institūtā. Toreiz tika uzsākta Latgalei veltītu konferenču rīkošana, zinātnisku rakstu krājuma "Acta Latgalica" (1.–7. sēj.) izdošana, populārzinātnisku un literāru sacerējumu publicēšana, aizsākās arī diskusijas par latviešu kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanu. 1991. gadā 7. decembrī Daugavpilī, turpinot Latgaju Pētniecības institūta tradīcijas, tika dibināts Latgales Pētniecības institūts (LPI). 2006. gada 27. februārī LPI tika reorganizēts par Daugavpils Universitātes

Iš čia – sālygiško „skirtingumo” ir „atskirtumo” nu visos kitos Latvijos īsisāmoninimas; ekonominių santykių raida, kuri atspindi regiono atskirtume nuo kitu Latvijos kraštu; gaila, kad šis ypatumas yra susijęs visu pirma su ekonominēs situacijos neigamais rodikliais; regiono ypatinga, savita politinē istorija, ypatingas politinių jēgu spektrs ir prieštarīgas vaidmuo Latvijos 20. a. politiniame gyvenime; supratimas, kad Latgala yra savita, īsitvirtina Latvijos visuomenēs māstums, tai išsaugo Latgalos krašto specifinieši požīmi ir lemia sēkmingā tolesnī regioninio identiteto vystymasi.

Latgalos identiteto apraiškos leidžia kalbēti apie išsaugotā sistemā – Latgalos regionalizma, kuris reiškiasi ir stiprēja veikiamas specifinių istorinių veiksnių. Tarp jū svarbi vieta priklauso Latgalos geopolitinei situacijai ir su ja siejamu krašto administratīvnu likusios Latvijos, ypač laikotarpiu nu 1561 m. iki 1917 m. Pagrindinis Latgalos geopolitinēs padēties požīmis – nuolatinis svetimū (kaimynību) tautu ir valstybių īsīkišimas ļ Latgalos krašto vystymasi. To rezultatas buvo didējantis krašto skirtīgumas nuo kitu latviu gyvenamu teritoriju.

Tačiau aiškiai išreikštas Latgalos regiono identitetas taip pat

zinātnisko institūtu.

Latgales reģionālās identitātes konstatēšanai ir netikai teorētiskas, bet arī praktiskas sekas. Uzskatot šo novadu par patstāvīgu un pilnvērtīgo izpētes objektu, izvirzās jautājums par iespēju īstenot kompleksu pieeju arī citu Latvijas reģionu vispusīgai un adekvātai izpētei, tostarp arī Sēlijas identitātes konstatēšanai. Nenemot vērā Latgales un Sēlijas atšķirīgos vēstures likteņus, runa nevar būt par mehānisku Latgales pētniecības modeļa „pielāgošanu” Sēlijas izpētē. Tajā pašā laikā jāņem vērā vēl viens būtisks moments – lokālās vēstures apzināšana un izpēte ir stingri balstīta uz novadpētniecības vispārātzītām tradīcijām, kurām ir arī sava specifika. Vēl nesenā pagātnē, padomju laikā, novadpētniecība veica ideoloģiskās funkcijas vēstures oficiālās doktrīnas garā. Ar novadpētniecību saprata nevis novada zinātnisko pētniecību, bet “vietējo darbalaužu kustību”. Tās mērķis bija sekmēt vietējo iedzīvotāju aktīvu piedalīšanos sociālisma celtniecībā, pamatojoties uz sava dzimtā novada vispusīgu izzināšanu. Tādējādi novadpētniecībai bija vāji sakari ar zinātni. 20. gadsimta 80. gados ar novadpētniecību saprata galvenokārt skolēnu pašdarbību, kuras mērķis bija palīdzēt skolēniem apgūt mācību priekšmetus. Var apgalvot, ka vēstures zinātnes nozare tika reducēta līdz pašdarbībai. Bieži vien novada pagātnes izzināšana tilka faktiski aizvietota ar tā dabas, saimniecības, etnogrāfijas un citu parādību apzināšanu. Tāpēc nav nejaušība, ka novadpētniecību ilgu laiku uzskatīja un joprojām daži uzskata par neprofesionālisma spilgtu izpausmi, bet

yarā iš esmēs padarēs poveikj krašto tyrimams, nes kompaktiškas ir specifinis regionas leidžia identitetā tyrinēti kompleksiškai, pilnaverčiu būdu, giliai ir vispusiškai, panaudojant pačius naujausi tyrinējimų požiūrius ir metodus. Latgalos regiono identiteto tyrimai yra pagrindas šiandieninei Daugpilio universiteto Latgalos mokslinių tyrimų instituto (DU LPI) veiklai. Instituto veiklos ištakā reikia ieškoti JAV ir Vakaru Eiropoje, kai 1960 m. emigrācijoje esantys latgaliečiai īsteigē Latgalos tyrimų institutu. Tada prasidējo Latgalai skirtu konferenciju rengimas, mokslinių straipsnių rinkinio „Acta Latgalica” (1–7 tomu) leidyba, populāriai parašytu ir literatūrinių kūrinių publikavimas, prasidējo taip pat diskusijos apie latgaliečių kultūrinio ir istorinio paveldo išsaugojimā. 1991 m. gruodžio 7 d., tēsiant Latgalos tyrimų instituto tradīcijas, buvo īsteigtas Latgalos mokslinių tyrimų institutas (LPI). 2006 m. vasario 27 d. jis buvo reorganizuotas į Daugpilio universiteto mokslinj institutu.

Tai, kad yra pripažīstamas Latgalos regiono identitetas, susilaukia ne tik teorinių, bet ir praktinių pasekmių. Laikant šī kraštu nuolatiniu ir pilnaverčiu tyrimu objektu, kyla klausimas, ar yra galimybē taip pat kompleksiškai atlkti ir visapusiškus bei adekvačius ir kitu Latvijos regionu tyrimus, taip pat ir siekiant nustatyti Sēlijos identitetā. Turint omenyje Latgalos ir Sēlijos skirtingus istorinius likimus, negali būti nē kalbos apie

mechanišką Latgalos tyrimų modelio „pritaikymą” Sēlijos tyrimams. Taip pat būtina atsižvelgti į vieną esminį momentą – vietas istorijos supratimas ir tyrinėjimas pagrįstas plačiai pripažintomis kraštotoyros tradicijomis, kurios taip pat pasižymi savo specifika. Dar netolimoje praeityje, tarybiniais laikais, kraštotoya, būdama pagrįsta oficialiomis istorijos doktrinomis, atliko ideologines funkcijas. Kraštotoya buvo laikomas ne krašto mokslinis tyrimas, o „vietinės darbo liaudies judėjimas”. Jos tikslas buvo prisdėti prie aktyvaus vietinių gyventojų dalyvavimo socializmo statyboje, remiantis savo gimtojo krašto visapusišku pažinimu. Tuometinė kraštotoya buvo menkai tesusieta su mokslu. 20 a. 80-aisiais metais kraštotoya daugiausia buvo laikoma moksleivių savarankiška veikla, kurios tikslas buvo padėti moksleiviams įsisavinti mokomos dalykus. Galima teigti, kad istorijos mokslo sritis buvo susiaurinta iki saviveiklos. Dažnai krašto praeities pažinimas tapo faktiškai apribotas jo gamtos, ūkio, etnografijos kitų reiškiniių pažinimu. Tad ne atsitiktinai kraštotoya ilgą laiką buvo laikoma ir tebelai koma neprofesionalumo pasireiškimu, pati savoka „kraštotoya” yra tapusi vertinimu, pritaikant ją darbams, kurie neatitinka mokslinių kriterijų.

Pasibaigus tarybiniam laikams didelei visuomenės daliai domintis savo praeitimi, atsirado galimybė pertvarkyti kraštotoyrą

pats jėdziens „novadpētniecība” kluvis par vērtējumu, kas tiek attiecināts uz darbiem, kas neatbilst zinātniskuma kritērijiem.

Pēcpadomju laikā, balstoties uz plašas sabiedrības dajas interesi par savu pagātni, radās iespēja pārkārtot novadpētniecību un celt tās zinātnisko līmeni. Tas ļauj mūsdienās pilnā mērā attīstīt novadpētniecības pamatideju: pirmkārt, no izpētes objekta viedokļa novadpētniecība fokusē uzmanību uz atsevišķu reģionu, novadu pagātni, kas atklāj novadpētniecības atšķirības no „lielās” vēstures zinātnes; otrkārt, novadpētniecībā tiek nodarbināts plašs pētnieku loku, līdztekus vēsturniekiem profesionāļiem tiek iesaistīti arī amatieri. Novadpētniecību raksturo zinātniski popularizējošā ievirze, kas apmierina sabiedrības interesi par savu pagātni. Novadpētniecība uzskatama par vietējās kultūras un vietējo tradīciju attīstības formu, ka arī par neformālās sabiedriskas kultības veidu, jo šajā darbībā tā vai citādi tiek iesaistīti ierindas cilvēki – sabiedrības pārstāvji. Tā rezultātā novadpētniecību raksturo tiešas un ciešas saites ar sabiedrību.

Novadpētniecības viens no komponentiem – uzmanības fokusēšana uz atsevišķu, ierobežotu telpu Latgales gadījuma skaidri norada, ka izpētes objekts ir kompakts reģions – Latgale ar dabā fiksētām robežām. Tā ir teritorija starp Daugavu (labējais krasts) un Aivieksti (kreisais krasts). Savukārt, par terminu „Sēlija” un tās saturu ir izteikti atšķirīgi viedokli. Pētnieki piebilst, ka daudzi Sēlijas iedzīvotāji šodien sauč sevi par sēliem, tomēr būtu jāsaprobt, ka tam ir maz kā kopīga ar

seno baltu tautu – sēļiem. Sēļiju var traktēt gan kā senās sēļu ciļts izplatības areālu, gan kā sēlisko izlokšņu areālu, gan kā etnogrāfiski kultūrvēsturisko novadu ar īpatnēju mentalitāti un vērtībām. Ir uzskats, ka ar vārdu „Sēļja” būtu apzīmēja agrākā sēļu apdzīvotā teritorija Daugavas kreisajā krastā bijušā Jēkabpils aprīķa teritorijā. Administratīvi teritoriālā nozīmē lietojams terms „Augszeme”, aptverot agrākos Jēkabpils un Ilūkstes aprīķus. Vēsturiski sēļu apdzīvotā teritorija dzīļi sniedzas Lietuvā. Latvijas Sēļja neapšaubāmi ir tas novads, kur Latvijas savās saknēs visciešāk saskaras ar Lietuvu. Prāva Sēļjas daļa ir Lietuvā, mazāka – Latvijā.

Novada pētniecība ir darbība, kas balstās uz starpdisciplināriem zinātniskiem sakariem. Novadpētniecībai vienmēr ir kompleksa ievirze, jo tā apvieno dažādu zinātņu (vēstures, ģeogrāfijas, literatūrzinātnes, muzeju zinātnes, arhīivistikas u.c.) izstrādātās pieejas vēstures problēmu apzināšanā un izpētē. Latgales Pētniecības institūta konferenču pieredze liecina, ka šie forumi sapulcina dažādu nozaru pētniekus. Konferenču darbs vairakkārt noticis pat 7 darba grupās. Neapšaubāmi, ka arī Sēļjas gadījumā interese par novadu ir spējusi saaicināt kopā atšķirīgu nozaru pētniekus. To spilgti demonstrē arī Sēļjas kongresu rīkošanas tradīcija.

Ir pamats domāt, ka novadpētniecībai piemīt relatīva patstāvība. Tas izpaužas ciešajos un tiešajos sakaros ar sabiedrību, atšķirībā no akadēmiskās vēstures zinātnes novadpētniecībai ir lielāka rezonāncē sabiedrībā.

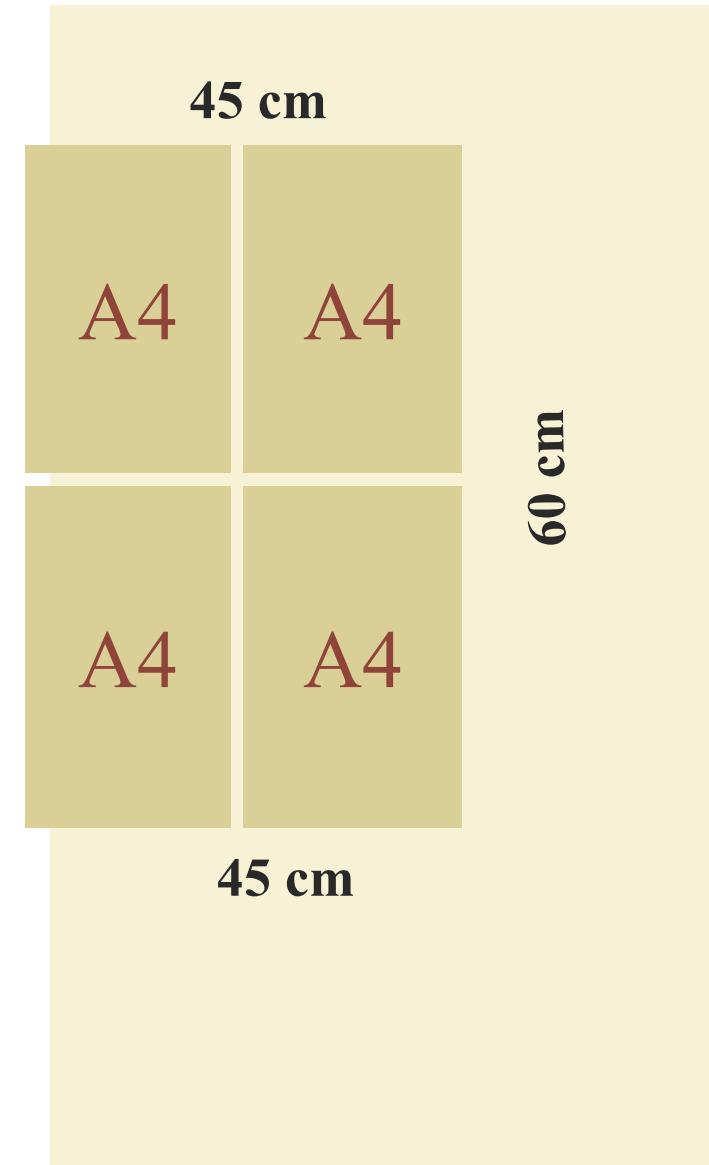
ir pakelti jos mokslinj lygmenj. Tai leidžia šiais laikais visiškai išvystyti kraštotyros pagrindinę idējā – pirmā kartā nuo požiūrio ļ mokslo objektā susiformavimo laikā kraštotyra sutelkē dēmesj ļ atskirā regionā, krašto praeitj, ir čia slypi kraštotyros skirtungumas lyginant su „didžiosios” istorijos mokslu; antra vertus, kraštotyrai tampant plačia tyrinējimū sritimi, joje kartu su istorikais profesionalais dalyvauja ir „amatininkai”. Kraštotyrai būdinga mokslo populiarinimo kryptis, kuri tenkina visuomenēs interesa, susijusj su jos praeitimi. Kraštotyra laikoma vietinēs kultūros ir vietiniū tradicijū vystymo forma, taip pat neformalaus visuomeninio sajūdžio rūšimi, nes ļ šj darbā taip pat kaip ir kažkada anksčiau īsitraukē eiliniai žmonēs – visuomenēs atstovai. Rezultatas yra tai, kad kraštotyrai būdingi tiesioginiai ir tvirti ryšiai su visuomene.

Vienas iš kraštotyros aspektū – dēmesio sutelkimas ļ atskirā, apibrēžtā sritī Latgalos atveju aiškiai parodo, kad tyrimū objekts yra kompaktiškas regionas – Latgala su gamtinēje aplinkoje nustatytomis ribomis. Ta teritorija yra tarp Dauguvos (dešiniojo kranto) ir Aiviekstēs (kairiojo kranto). Tačiau kalbant apie „Sēļjos” sāvokā ir jos turinj, yra reiškiami skirtungi požiūriai. Tyrinētojai pastebi, kad daugelis Sēļjos gyventojų šiandien save vadina sēliais, nors reikētu suprasti, kad maža kas begalētu būti bendro su senaja baltu tauta – sēliais. Sēlijā būtū galima laikytī senosios

Albumas „Terra Mariana“ (1888)

Albums "Terra Mariana" (1888)

Vatikano bibliotekoje
2007 metų lapkričio 27 dieną

Vatikāna bibliotēkā
2007. gada 27. Novembrī

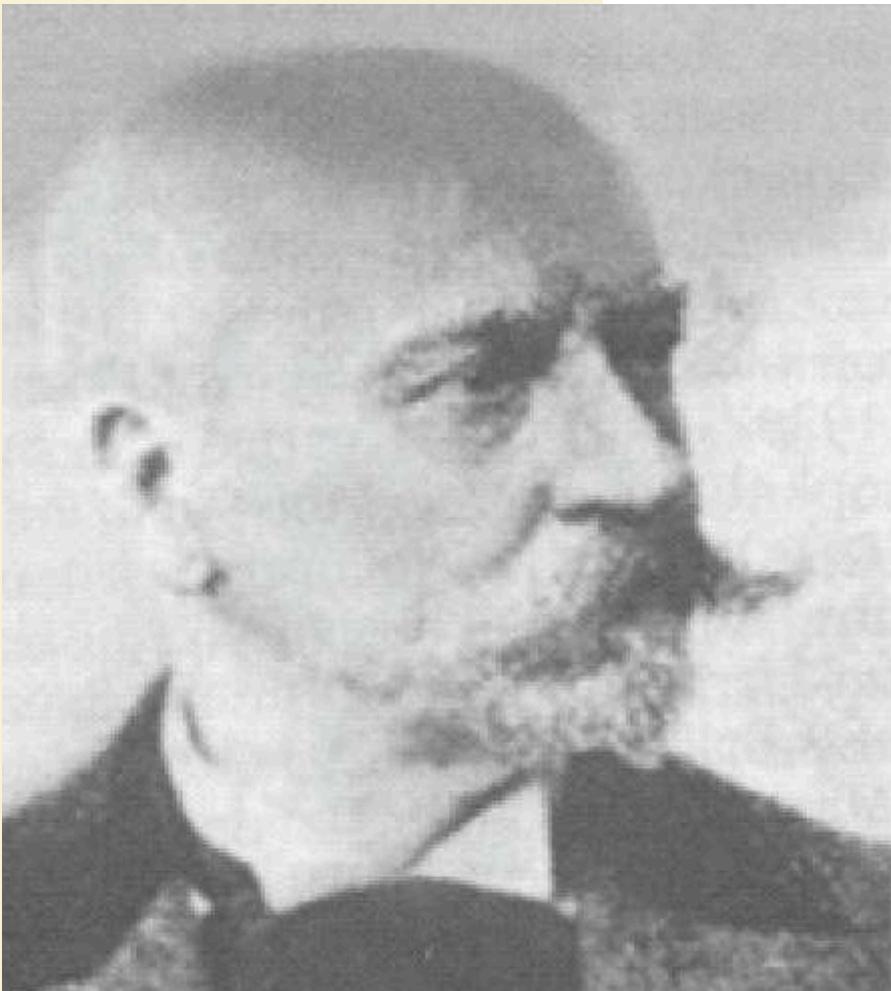
sēlių genties paplitimo arealu, taip pat sēlių patarmēs arealu, etnografiškai kultūriniu-istoriniu kraštu, pasižyminčiu savitu mentalitetu ir vertybėmis. Esama požiūrio, kad „Sēlijos” vardu turėtų būti nurodoma ankstesnė teritorija, kur gyveno sēliai, – Daugavos kairiajame krašte buvusi Jékabpilio apskrities teritorija. Administracine teritorine prasme naudojamas terminas „Aukštaitija”, apimantis ankstesnes Jékabpilio ir Ilūkstės apskritis. Istorinė teritorija, kur gyveno sēliai, nusidriekia giliai Lietuvon. Latvijos Sēlija be jokių abejonių yra tas kraštas, kur Latvijos šaknys labiausiai susisiekia su Lietuva. Didėsnė Sēlijos dalis yra Lietuvoje, mažesnė – Latvijoje.

Krašto tyrinėjimas yra veikla, pagrįsta tarpdisciplininių mokslų ryšiais. Kraštotoyrai būdingas kompleksiškumas, nes ji sujungia įvairių mokslų (istorijos, geografijos, literatūros mokslo, muziejininkystės, archyvistikos ir kt.) ištobulintus metodus, kad panaudotų juos istorijos problemoms suprasti ir tyrinėti. Latgalos mokslinių tyrimų instituto konferencijų patirtis rodo, kad šie forumai sutraukia įvairių sričių tyrinėtojus. Konferencijų darbas kartais vyksta net 7 darbo grupėse. Be abejonių, ir Sēlijos atveju domėjimasis kraštu jau subūrė skirtingų sričių tyrinėtojus. Tai aiškiai parodo ir Sēlijos kongresų rengimo tradicija.

Yra pagrindo galvoti, kad kraštotoyrai būdingas sąlygiškas savarankiškumas. Tai atpindi tvirti ir tiesioginiai ryšiai su

Novadpētniecībai ir sava specifika izpētes objekta izvēlē. Ja vēstures zinātnes galvenais izpētes objekts ir vēstures fakts, tad novadpētniecības objekts ir vēstures un kultūras piemineklis. Par vēstures un kultūras pieminekli var definēt jebkuru objektu, kas tika radīts pagātnē un ir saglabājies līdz mūsdienām. Objekti tiek uzskatīti par pieminekļiem neatkarīgi no to vērtīguma un nozīmes vēstures zinātnes skatījumā. Tāpēc jēdzienā „piemineklis” netiek ietverts nekāds vērtējums; šis jēdziens norāda tikai uz pieminekļa glabāto potenciālo informāciju – sociālo atmiņu. Taču jēdzienam „piemineklis” ir plašāka nozīme nekā jēdzienam „avots”: vēstures avots ir priekšmets, kas vēsturniekam sniedz informāciju, turpretim piemineklis ir vēsturiska parādība, kas tieši piedalās sabiedrības vēsturiskās apziņas veidošanās procesā. Vēstures pieminekļu vidū minami: arheoloģijas pieminekļi, sadzīves pieminekļi arhitektūras pieminekļi, dabas pieminekļi un dokumentārie pieminekļi (to skaitā – rakstūtie un tēlojošie pieminekļi). Vēstures un kultūras pieminekļos iemiesojas sociālā atmiņa, tāpēc to aizsardzība, apzināšana un zinātniska izpēte ir vēsturiskās novadpētniecības galvenais uzdevums.

Saistībā ar iepriekšminētajiem apgalvojumiem par novadpētniecības saturu un būtību LPI pētnieku interesi ir izraisījis 1888.gadā Romas pāvestam Leo XIII priesterības 50. jubilejā dāvinātais albums „Terra Mariana”, kas tika veidots Rīgā vienā košā un dārgā eksemplārā. Albums vēstīja par kristīgās ticības izplatīšanos Latvijā un Igaunijā, kādreizējā Livonijā, ko mēdz saukt par Marijas zemi (Terra Mariana).

Manteuffel

Albumo teksto autorius
Gustavas Manteifelis /1832-1916/

Albumā teksta autors
Gustavs Manteifelis /1832-1916/

Vatikano bibliotekoje 2007 metų lapkričio 27 dieną

Vatikāna bibliotēkā 2007. gada 27. Novembrī

Kristietības sākumi šajā teritorijā ir aprakstīti kopš Livonijas pirmā bīskapa Meinarda laikiem. Albuma izveides iniciatīva piederēja uzņēmīgai poļu grāfienei Marijai Pšezdzeckai (Maria Przezdziecka; 1823-1890) no Tīzenhauzenu dzimtas [1.attēls]. Tīzenhauzeni bija Livonijas varena vasaļu dzimta, kuras nosaukums cēlies pēc dzimtas dzīvesvietas Tīzenhauzenas (Thyssenhusen) pie Nīnburgas, kas ir pusceļā starp Brēmeni un Hannoveri. No Tīzenhauzenu dzimtas bija cēlies bruņnieks Indriķis /Heinrichs/ Tīzenhauzens, kurš kopā ar 71 zobenbrāli un ordeņa mestru Raceburgas Ernestu – Dinaburgas dibinātāju krita Aizkraukles kaujā 1279. gadā. Tīzenhauzenam bija uzticēts ordeņa oficiālais simbols – Marijas karogs. Šī kauja attēlotā albuma 46. lapā. Marija Pšezdzecka 1880.gadā pārņēma savā īpašumā no brāļa Reinolda Tīzenhauzena Rokišķu muižu, sākās Pšezdzecku laiks Rokiškos, kas turpinājās līdz 1940.gadam. Marijas Pšezdzeckas radiniece, tēva māsa, Sofija Tīzenhauzena de Žuazel-Gufjē /Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjē, 1790-1878/ mūsdienās tiek uzskatīta par pirmo rakstnieci – sievieti Lietuvā. Rakstnieces darbi mūsdienās ir tulkoti un izdoti Lietuvā.

Marija Pšezdzecka albuma tapšanas laikā bija jau cienījamā vecumā (65 gadi), viņa dzīvoja Varšavā. M.Pšezdzecka bija albuma veidošanas iniciatore, pieaicināja Rīgas māksliniekus, maksāja viņiem honorārus, tātad bija galvenā sponsore. Viņas iesākoto darbu turpināja Latgales vēstures labs pazinējs, barons Gustavs Manteifelis (Gustav Manteuffel; 1832-1916),

visuomene, nepriklausomybē nuo akademīnēs istorijos mokslinių tyrimų ir didesnis rezonansas visuomenēje. Kraštotyros tyrimų objektu pasirinkimui būdinga sava specifika. Istorijos mokslo pagrindinis tyrimų objekts yra istoriniai faktai, o kraštotyros objekts yra istoriniai ir kultūriniai paminklai. Istoriniu ir kultūriniu paminklu galima laikyti bet kurj objekta, kuris buvo sukurtas praeityje ir išliko iki mūsų dienų. Objektai laikomi paminklais nepriklausomai nuo vertingumo ir reikšmēs istorijos mokslo požiūriu. Taigi savoka „paminklas” nereiškia jokio vertinimo; ši savoka nurodo tik su paminklu susijusią potencialią informaciją – socialinę atmintī. Tačiau savoka „paminklas” yra platesnė negu savoka „šaltinis”: istorinis šaltinis yra dalykas, kuris istorikams teikia informaciją, o paminklas yra susijęs su istoriniu reiškiniu, kuris tiesiogiai priklauso visuomenēs istorijos supratimo formavimosi procesui. Prie istorinių paminklų priskiriami: archeologiniai, buities, architektūros, gamtos ir dokumentiniai paminklai (įskaitant rašytinius ir vaizduojamojo meno paminklus). Istorijos ir kultūros paminkluose įsikūnijusi socialinė atmintis, todēl jų išsaugojimas, supratimas ir mokslinis tyrinējimas yra pagrindinis istorinės kraštotyros uždavinys.

Šių apmāstymų apie kraštotyros turinj ir esmę kontekste minētinās Latgalos mokslinių tyrimų instituto tyrinētojų dēmesj patraukęs 1888 m. Romos popiežiui Leonui XIII kunigystēs 50-

mečio proga dovanotas albumas „Terra Mariana”, kurio vienintelis gražus ir brangus egzempliorius buvo sukurtas Rygoje. Albumas parodo, kiek krikščioniškasis tikėjimas paplito Latvijoje ir Estijoje, buvusioje Livonijoje, kurią mēgstama vadinti Marijos žeme (Terra Mariana). Krikščionybės pradžia šioje teritorijoje yra aprašyta nuo Livonijos pirmojo vyskupo Meinardo laikų. Albumo išleidimo iniciatyvą parodė sumani lenkų kilmės grafienė Marija Pšezdzecka (Maria Przezdziecka; 1823–1890) iš Tyzenhauzų giminės [1-as pav.]. Tyzenhauzai buvo įtakinga Livonijos vasalų giminė, kurios vardas kildinamas iš jų gimtosios vietas Tyzenhauzeno (Thysenhusen) prie Ninburgo, esančio pusiaukelėje tarp Brēmeno ir Hanoverio. Iš Tyzenhauzų giminės buvo kilęs riteris Indrikis (Heinrichs Tyzenhauzenss), kuris kartu su 71 kalavijuociu ir ordino magistru Raceburgo Ernestu – Dinaburgo įkūrėju – krito Aizkrauklės mūšyje 1279 m.

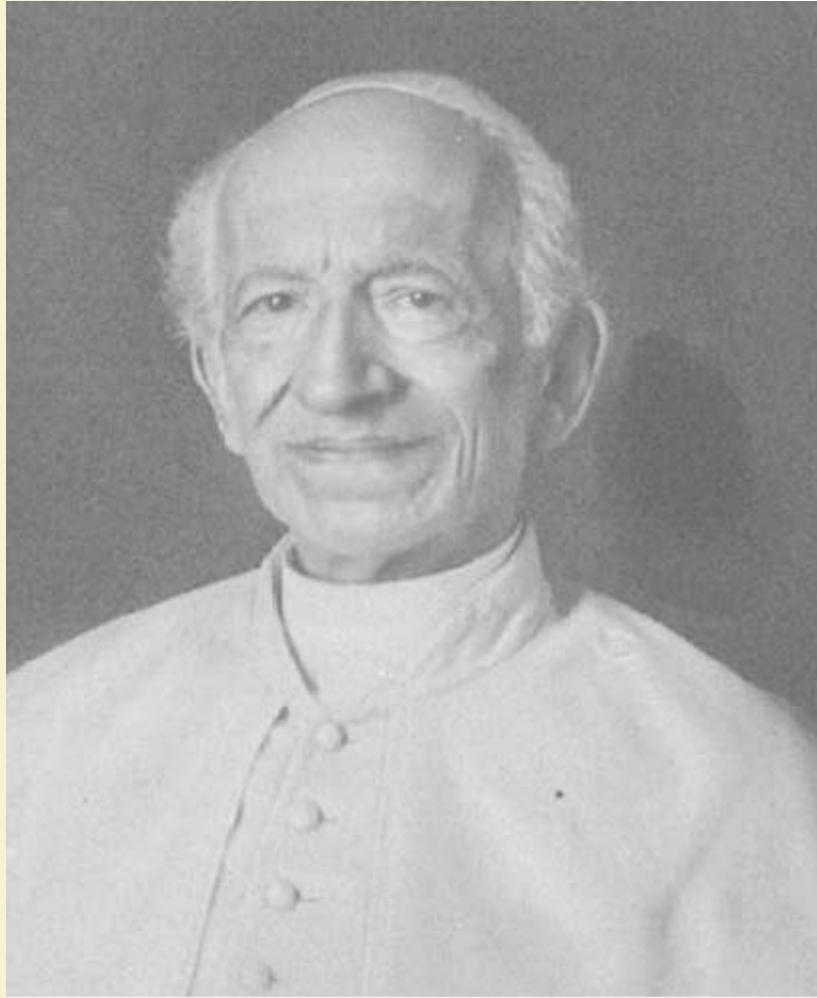
Tyzenhauzams buvo patikėtas ordino oficialusis simbolis – Marijos vėliava. Šis mūšis pavaizduotas albumo 46 puslapje. Marija Pšezdzecka 1880 m. perėmė savo turtą iš brolio Reinoldo Tyzenhauzo, Rokiškio dvarą, ir prasidėjo Pšezdzeckų metas Rokiškyje, jis tėsėsi iki 1940 m. Marijos Pšezdzeckos giminaitė, tévo sesuo Sofija Tyzenhauzaitė de Šuazel-Gufjė (1790-1878) dabar yra laikoma pirmaja moterimi-rašytoja Lietuvoje. Rašytojos darbai yra išversti ir išleisti Lietuvoje.

kurš pārraudzīja albuma grafisko sagatavošanu un sniedza ilustrācijām komentārus [2.attēls].

Albums „Terra Mariana” mūsdieni lasītājam pieejams divos izdevumos. Pāvestam pasniegtā dāvana arī tagad ir apskatāma Romā, Vatikāna Apustuliskajā bibliotēkā. Tas ir lielformāta (61x45 cm) 70 pergamentu foliants. Vāks ir darināts no plānas kazādas un dekorēts ar pāvesta ģerboni un burtiem zeltā un sudrabā. Albuma lapās ir akvareļi, tintes un tušas zīmējumi, teksts latīņu valodā, kurš daudzviet rakstīts zelta burtiem. Albums bija ievietots ar sudraba kalumiem greznotā koka futlāri ar oderi, kuras piestiprināšanai bija izlietotas gandrīz tūkstotis atlasa pogu. Pēc sudraba piekaramās atslēgas atslēgšanas, futlāra malu atsprādzēšanas, speciāla paliktrīa izmantošanas, un, piaicinot palīgus, ir iespējams albumu šķirstīt.

Mūsdieni lasītājam ir pieejams arī albuma „Terra Mariana” cits izdevums – 1903. gadā Rīgā veidotā kopija [3.attēls]. Toreiz izplatītā autotipijas metode ļāva no krāsainajām folijām reproducēt melnbaltus attēlus. Salīdzinājumā ar oriģinālu tas ir mazāka formāta (30x20 cm) un pie katras reprodukcijas pievietotas plānas lapas ar skaidrojumiem vācu valodā. Klāt pievienots izdevēja rakstīts trīs lappušu ievads, bet nobeigumā – tik pat liela apjoma albuma veidotāja teksts. Kopā reprodukcijas nav sabrošētas, tāpēc lietotāja ērtības labad tās sakārtotas 4 mapēs: (ievads, 1.- 21.lapa), (22. - 38.lapa) (39. - 59.lapa), (60. - 70.lapa, nobeigums).

Pirmos reprodukciju paraugus izveidoja Vīnes litogrāfi, tomēr izdevējus Rīgā viņu darbs neapmierināja.

Leonas XIII (popiežius 1878-02-20 – 1903-07-20)

Leo XIII (pāvests 20.2.1878 - 20.7.1903)

32

32 folija

Tekste paminētos bažnyčios, bažnyčių filialai, koplyčios:

1. Ilūkstē.

Bažnyčių filialai:

- Šventes dvare [Sventes muiža]
- Stelmužoje [Stellmuiža]

Koplyčios:

- Pilskalnēje [Pilskalne]
- Čamaniuose [Čamaņij]
- Luobnicōje [Lomnīca]

2. Elerneje Elerne]

Bažnyčių filialai:

- Varnavičiuose [Varanaviči]
- Jaunbornēje [Jaunborne]

Koplyčios Ilienoje [Ilienā] ir Mjadzuliškuose [Mjadzuliški].

3. Laucesē [Lauceſe]

4. Bebrenē [Bebrene]

Bažnyčios filialas Rubeniuose [Rubeņi]

Koplyčia Čamaniū [Čamaņij] kapinēse

32.folija

Tekstā minētas baznīcas, filiālbaznīcas, kapelas:

1. Ilūkste.

Filiālbaznīcas:

- Sventes muižā
- Stellmuižā

Kapelas:

- Pilskalnē
- Čamaņos
- Lobnicā.

2. Elerne

Filiālbaznīcas:

- Varnavičos
- Jaunbornē

Kapelas Ilienā un Mjadzuliškos.

3. Laucese

4. Bebrene

Filiālbaznīca Rubeņos

Kapela Čamaņu kapsētā

33 folija

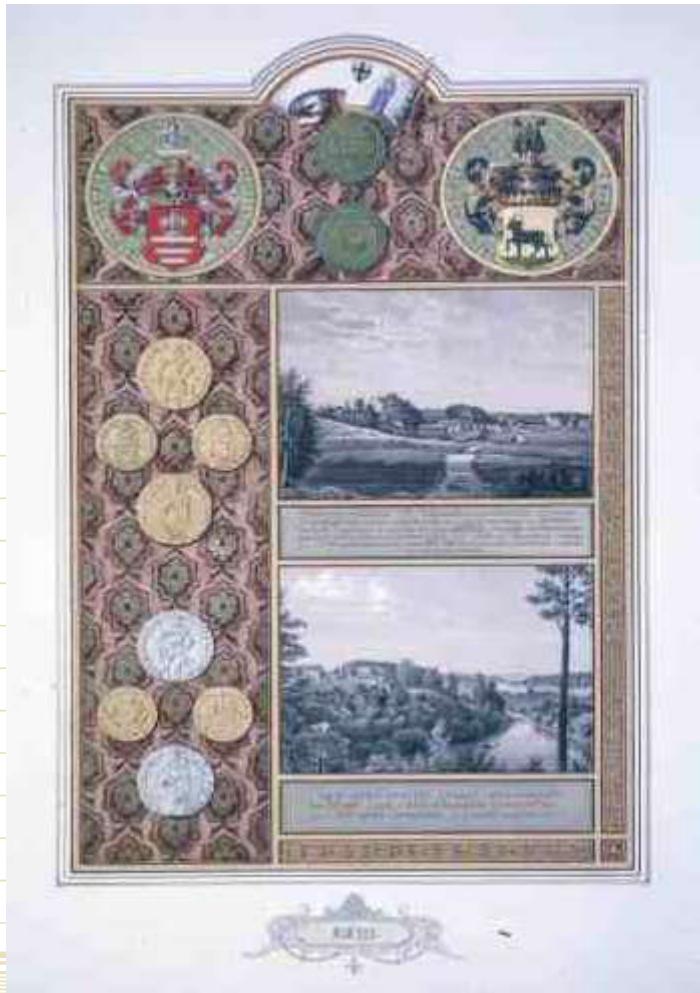
Tekste paminētos bažnyčios, bažnyčių filialai:

5. Dvietė. Bažnyčios filialas Dunavoje
6. Subatė
7. Smelina
8. Jékabpilis

33.folija

Tekstā minētas baznīcas, filiālbaznīcas:

5. Dviete. Filiālbaznīca Dunavā
6. Subate
7. Smelina
8. Jékabpils

34

63 folija

Tekstas po viršutiniu paveikslu:

Grafiénés Marijos Pšezdzeckos, gimusios grafiénés fon Tyzenhauzos,
Veclašu kaimo žemės nuosavybė. Jai paveldėtoje Rokiškio žemės
nuosavybėje Maros žemės pasienyje priklauso parapijos Šventojo
Apaštalo ir Evangelisto Mato labai garsi bažnyčia, įsteigta 1710 metais,
o nauja puiki bažnyčia pastatyta ir išpuošta 1877 – 1885 metais.

63.folija

Teksts zem augšėjā attēla:

Gräfienės Marijas Pšezdzeckas, dzimušas gräfienės fon Tiženauzenas,
Veclašu lauku zemes īpašums. Viñai, mantotajā Rokišku zemes īpašumā
Māras zemes pierobežā, pieder draudzės Svētīgā Apustula un Evangelista
Mateja Joti slavenā bažnīca, dibināta 1710. gadā, bet jauna lieliska bažnīca
celta un rotāta 1877. – 1885. Gadā.

Tad pasākumā sekmīgi tika iesaistīta Rīgas firma F.Deutsch, kura litogrāfa, grāmatu iespiedēja Aleksandra Grosseta vadībā izdeva reproducēto albumu "Terra Mariana". Jaunizdevuma tirāža nav zināma. Izdevēji vēlējās, lai "Terra Mariana" būtu nopērkama pa mērenu cenu. Mūsdienās tas ir antikvārs retums.

Albumu "Terra Mariana" vizuālā tēla veidošanā bija iesaistīti ievērojami tā laika Rīgas mākslinieki: Aleksandrs Grossets, Bernhards Borherts, Karls Felsko, Arturs Baumanis, Rīgas galvenais arhitekts Oskars Felsko un citi. Atsevišķas norādes literatūrā, ka pati Marijas Pšezdzecka arī zīmējusi albumu, neatbilst patiesībai. Mākslinieces talants jāva M.Pšezdzeckai izveidot pārdomātu albuma uzbūvi, iespējams arī atsevišķu lapu skices. Pēc tam albuma saturu ievērojami koriģēja teksta autors G.Manteifelis, uzskatīdams, ka albums vienpusīgi atspoguļo Livonijas vēsturi ar sagrautajām pilīm. Viņš papildināja albumu ar tekstiemi un ilustrācijām par Livonijas mantojuma likteņiem jaunajos laikos, minot jaunizbūvētas katoļu baznīcas un katoļticībai uzticīgās dzimtas.

Pēdējā gadu desmitā ir pieaugusi Latvijas pētnieku interese par albumu „Terra Mariana”. Pēc LPI pētnieces, vēstures doktore Genovefas Barkovskas ierosinājuma apzināta albuma izdošanas vēsture, Rīgas un Vatikāna bibliotēkā veikta albuma kopēšana un fotografēšana. Ar albumu saistītā izpētes problemātika ir iekļauta starptautisko zinātnisko konferenču dienaskārtībā, ir publicēti vairāki raksti. Albuma izpētē ir iesaistīti arī ārvalstu vēsturnieki (Bernds Hukers, Vācija; Kšištofs

Marija Pšezdzecka albumo kūrimo metu jau buvo gerbtino amžiaus (65 metu), ji gyveno Varšuvoje. M. Pšezdzecka buvo albumo sukūrimo iniciatorė, ji paskatino Rygos menininkus, mokējo jiem honorarus, tad buvo pagrindinē rēmēja. Jos pradētā darbā tēsē puikiai išmanēs Latgalos istoriju baronas Gustavas Manteifelis (Gustav Manteuffel; 1832-1916), kuris prižiūrējo albumu grafini parengimā ir pateikē ilustraciju komentarus [2-as pav.]

Albumas „Terra Mariana” šiandieniam skaitytojui prieinamas dviem leidimais. Popiežiui ļeiktā dovanā šiuo metu taip pat galima pamatyti Romoje, Vatikano apaštališkojoje bibliotekoje. Tai yra didelio formato (61 x 45 cm) iš 70 pergamentu sudarytas foliantas. Viršelis yra padarytas iš plonus ožkenos, jī puošia krašto herbas ir aukso bei sidabro raidēs. Albumo lapuose yra akvarelių, su rašalu bei tušu pieštū piešinių, tekstas yra lotynų kalba, jis daug kur parašytas aukso raidēmis. Albumas buvo īdētas į sidabro kaliniais papuoštā medžio futliarā su pamušalu, kurio pritvirtinimui buvo panaudota beveik tūkstantis atlaso sagū. Atrakinus sidabro spynelę, atsegus futliaro šonā, panaudojus specialū padēklā ir paprašius kieno nors pagalbos albumą galima vartyt.

Dabartiniams skaitytojams taip pat prieinamas kitas albumo

„Terra Mariana” leidinys – 1903 m. Rygoje padaryta kopija [3-as pav.]. Tuo metu paplitęs autotipijos metodas leido padaryti spalvotų folijų reprodukcijas – nespalvotus atvaizdus. Palyginti su originalu jis yra mažesnio formato (30 x 20 cm) ir prie kiekvienos reprodukcijos pridėtas plonas lapas su paaiškinimais vokiečių kalba. Yra pridėtas leidėjo parašytas trijų puslapių įvadas, o pabaigoje – tokios apimties albumo parengėjo tekstas. Reprodukcijos nėra kartu subrošiūruotos, tad naudotojo patogumui jos suskirstytos į 4 aplankus: (įvadas, 1–21 lapai), (22–38 lapai) (39–59 lapai), (60–70 lapai, pabaiga).

Pirmus reprodukcijų pavyzdžius parengė Vienos litografai, tačiau leidėjų Rygoje jų darbas netenkino. Tad į darbą sėkmingai įsitraukė Rygoje esanti F. Deutsch įmonė, kuri vadovaujant litografui, knygų leidėjui Aleksandriui Grossetui išleido reprodukcijų albumą „Terra Mariana”. Naujojo leidimo tiražas nežinomas. Leidėjai norėjo, kad „Terra Mariana” būtų pardavinėjama už vidutinišką kainą. Šiandien tai antikvarinė retenybė.

Albumo „Terra Mariana” vizualiniam pavidalui sukurti buvo pasitelkti įžymūs to meto Rygos menininkai: Aleksandras Grossetas, Bernhardas Borhertas, Karlas Felsko, Arturas Baumanis, Rygos vyriausiasis architektas Oskaras Felsko ir kiti.

Zajass, Polija).

Albuma katra folija satur bagatigū ilustratīvo materiālu. Kopumā albumā ir 8 piļu (Alūksnes, Cēsu, Dobeles, Durbes, Preiļu u.c.) un tik pat daudz pilsdrupu (Kokneses, Ludzas, Rēzeknes, Vilakas u.c.), 20 baznīcu (Daugavpils, Ilūkstes, Krāslavas, Liepājas u.c.) zīmējumi. Albums pārsteidz ar heraldisku bagātību. Tajā ir attēloti 66 arhibiskapu, bīskapu, ordeņmestru ģerboji; 108 seno dižciltīgo ģimeņu ģerboji; 25 pilsētu un piļu ģerboji. Bagātīgs ir arī zīmogu nos piedumu klāsts: 26 bīskapu zīmogi, 3 galvaspilsētu zīmogi, 8 klosteru zīmogi, 20 ordeņmestru, 22 vietējo komturų un fogtu zīmogi, 6 privāto ģimeņu zīmogi; kā arī 16 seno sudrabu un zelta monētas nos piedumi. Šo ilustratīvo bagātību veiksniģi papildina daudzu bruņinieku, bīskapu, vietējo iedzīvotāju, alegorisko tēlu atveidojums, arī karogu un baznīcas inventāra zīmējumi. Albuma ilustrācijas var saprast tikai saistībā ar tekstu un tā skaidrojumiem. Kopumā jāsecina, ka lielākā daļa zīmējumu ir tā laika pazīstamu mākslinieku (piemēram, V.Štafenhāgens) darbu atdarinājumi. Teksta autors Gustavs Manteifelis ir rūpīgi pārdomājis katras folijas uzbūvi, pat visniecīgākos attēlu sūkumus, malu ornamentus un lapu numerāciju. Ievērojamu albuma daļu (līdz 38. lapai) veido vēstījums – uzruna pāvestam Leo XIII, tāpēc šajā daļā būtisks ir teksts, kuru ietver zīmīga, smalki izstrādāta ornamentika. Turpinājumā folijās (no 39. līdz 70. folijai) dominē ilustrācijas, kuras papildinātas ar ūsām piezīmēm.

Sēlijas pētniecības sakarā interesi var izraisīt tās albuma „Terra Mariana” folijas (vismaz četras), kas veltītas kādreizējās Livonijas pierobežu teritorijām, kas aptver Sēliju gan mūsdienu Latvijā, gan Lietuvā. Albuma teksta daļā, 32. folijā secīgā rindā minētas mūsdienu Sēlijas teritorijas baznīcas: Ilūkste, tās filiālbaznīcas Sventes muižā un Stejmuižā (tagadējā Lietuvas teritorija), kapelas Pilskalnē Čamaņos, Lobnicā; Elernes baznīca un tās filiālbaznīcas Varnavičos, Jaunbornē un kapelas Silenē un Mjadzulišķos (Matulišķos), Lauceses baznīca ar Grīvas filiālbaznīcu, Bebrenes baznīca ar Rubeņu filiālbaznīcu un Čamaņu kapsētā celto kapela [4.attēls]. Saraksta turpinājums ir 33. folijā, kurā minēta Dviete un tās filiālbaznīca Dunavā, kā arī baznīcas Subatē, Smelinā, Jēkabpilī [5.attēls]. Līdz mūsdienām Smelinās baznīca (tagadējā Lietuvas teritorija) nav saglabājusies, jo tikusi izjaukta frontes nocietinājumu ierīkošanai Pirmā pasaules kara laikā. Albumā minēto baznīcu uzskatījumu papildina ūsa informācija par celšanas laiku un to muižnieku dzimtu pārstāvjiem, kuri ir atbalstījuši šos baznīcu celtniecību [4., 5.attēls].

Citāda rakstura informāciju mums sniedz albuma 63. folija, kurā dominē ilustratīvais materiāls – pēc V. Štafenfāgena gravīrām veidoti zīmējumi, viens no tiem ir Veclašu teritoriju zīmējums. Paskaidrojuma ir norādīta plašo apkārtnes teritoriju saistība ar Tīzenhauzeniem – Pēsezdezekiem: „Grāfienes Marijas Pēsezdezeckas, dzimušas grāfienes fon Tīzenhauzenas, Veclašu lauku zemes īpašums. Viņai, mantotajā Rokišķu zemes

Literatūroje randamos nuorodos, kad pati Marija Pēsezdezecka taip pat piešusi albume, neatitinka tikrovēs. Menininkēs talentas leido M. Pēsezdezeckai parodiyti sugalvotā albumo struktūru, spējama, kad parengti ir atskiru lapu eskizus. Po to albumo turinj gerokai koregavo teksto autorius G. Manteifelis, pastebējēs, kad albumas vienpusiškai atspindi Livonijas istoriju su sugriautomis pilimis. Jis papildē albumā tekstais ir ilustracijomis, skirtais Livonijos pavaldo likimui naujaisaais laikais, paminint naujai pastatytas katalikų bažnyčias ir katalikybei ištikimas gimines. Pastarajā dešimtmetī Latvijos tyrinētojū susidomējimas albumu „Terra Mariana” yra padidējēs. Latgalos mokslinių tyrimu instituto tyrinētojos, istorijos mokslu daktarēs Genovefos Barkovskos iniciatyva atkurta albumo leidybos istorija, Rygos ir Vatikano bibliotekoje atliktas albumo kopijavimo ir fotografavimo darbas. Su albumu susijusi tyrimu problematika yra ītraukta į tarptautinių mokslinių konferenciju darbotavarkę, yra ir publikuoti īvairūs darbai. Albumo tyrimuose taip pat dalyvauja užsienio istorikai (Berndas Hukeris, Vokietija; Kšištofas Zajasas, Lenkija).

Kiekviena albumo folija pasižymi turtinga iliustracine medžiaga. Iš viso albume yra 8 pilių (Alūksnēs, Cēsiu, Dobelēs, Durbēs, Preiliu ir kt.) ir tiek pat pilių griuvēsių (Koknesēs, Ludzos, Rēzeknēs, Vilakos ir kt.), 20 bažnyčių (Daugpilijs, Ilūkstēs,

Kraslavoss, Liepojos ir kt.) piešiniai. Albumas stebina turtinga heraldika. Jame yra pavaizduoti 66 archivyskupų, vyskupų, ordino magistrų herbai; 108 senų kilmingų giminių herbai; 25 miestų ir pilių herbai. Ispūdingas taip pat ir antspaudų atspaudų kiekis: 26 vyskupų antspaudai, 3 – sostinių, 8 – vienuolynų, 20 – ordino magistrų, 22 – komtūrų vietininkų ir fogtų, 6 – privatūs giminių; taip pat yra 16 senų sidabro ir aukso monetų atspaudai. Šias gausias iliustracijas dar veiksmingai papildo daugelio riterių, vyskupų, vietinių gyventojų, alegorinių personažų atvaizdai, taip pat vėliavų ir bažnyčios inventoriaus atvaizdai. Albumo iliustracijos gali būti suprantamos tik kai jos siejamos su tekstu ir jo paaiškinimais. Tenka padaryti išvadą, kad didžioji dalis piešinių yra to meto žinomų dailininkų (pavyzdžiu, V. Štafenhageno) darbų imitacijos. Teksto autorius Gustavas Manteifelis yra kruopščiai apgalvojęs, kurias folijas įdėti, taip pat įsigilinęs į įvairias atvaizdų detales, paraščių ornamentus ir lapų numeraciją. Žymią albumo dalį (iki 38 lapo) sudaro kreipimosi į Leoną XIII kalba, tad esminis šioje dalyje yra tekstas, kurį įrémina būdinga smulkių raštų ornamentika. Toliau esančiose folijose (nuo 39 iki 70 folijos) dominuoja iliustracijos, kurios papildytois trumpomis pastabomis.

Kalbant apie Sēlijos tyrinėjimus, dėmesį gali patraukti tos

īpašumā Māras zemes pierobežā, pieder draudzės Svētīgā Apustula un Evanđēlista Mateja Joti slavenā baznīca, dibināta 1710. gadā, bet jauna lieliska baznīca celta un rotāta 1877. – 1885. gadā” [6.attēls].

Arī 69.folija ir ilustratīva. Augšējais attēls, papildināts ar tekstu “Zemgales bīskapu rezidence Sēlpilī”, vēsta par Sēlpili, kur kādreiz atradusies seno sēļu koka pils. Tās vietā 14.gs. uzcelta mūra ordeņpils, kas bijusi vāciešu atbalsta punkts Daugavas kreisajā krastā un pārvaldīja pakļautos sēļus [7.attēls].

Sadarbībā ar Latvijas Nacionālo bibliotēku un Vatikāna bibliotēku top albuma mūsdieni izdevums ar plašiem komentāriem [8., 9.attēls]. Dažādu nozaru pētnieku (vēsturnieki, kultūrvēsturnieki, mākslas zinātnieki, filoloģi u.c.) iesaistīšanās šajā pasākumā un uzkrāta pieredze būs noderīga turpmākajiem pētījumiem gan nacionālas, gan novadu vēstures jomā.

¹ *Sēļi un Sēlja*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 2005. 9.lpp.

² Ivanovs, A. “Historiogrāfija kā reģionālās identitātes balsts: ieskats Latgales historiogrāfijā.” *Latvijas Vēsture: Jaunie un Jaunākie Laiki*. 2008. Nr. 3 (71): 98–112.

³ Zeile, P. *Latgales kultūras vēsture: Programma – konseptis*. Rēzekne, 1996. 3., 12.-13.lpp.; Brolišs, J. „Nacionālie procesi: izpētes un prakses aspekti”. Grām.: *Nacionālo procesu un Latgales novada kultūrvēstures problēmu izpēte*. Rēzekne, 1995, 8.lpp.; Ivanovs, A., Soms H. „Latgales vēstures izpētes kompleksā

programma: historiogrāfiskais aspekts, metodoloģija, satus". *Latvijas Vēsture*. Nr.1. 1999: 97.lpp.

⁴ Ivanovs A., Soms H. „Kultūras un vēstures pieminekļi Latgales novada vēsturē”. Grām.: *Sabiedrība un kultūra: Rakstu krājums / Liepājas Pedagoģijas akadēmija, sast. A.Medveckis. Liepāja: Liepājas Pedagoģijas akadēmijas izdevniecība “LiePA”, 2002. IV. 36.-42. lpp.; Soms H., Ivanovs A. „Historical Peculiarities of Eastern Latvia (Latgale): Their Origin and Investigation”. *Humanities and Social Sciences*. Latvia: Regional Identity of Latgale / University of Latvia. No 3 (36). 2002: 5-21.*

⁵Ivanovs, A. Historiogrāfija kā reģionālās identitātes balsts. 100.lpp.

⁶Soms H., Ivanovs A. Historical Peculiarities of Eastern Latvia (Latgale). P. 5-21.

⁷ Daugavpils Universitātes Latgales Pētniecības institūts <http://lpi.du.lv/>

⁸ Ivanovs, A. „Latgales novadpētniecība vēstures zinātnes kontekstā”. Grām.: *Teiksmainā Ludzas senatne. Zinātniski pētnieciskās konferences materiāli. Ludza, 2003.gada 24. aprīlī. Ludza: Ludzas novadpētniecības muzejs*, 2006. 16.-17.lpp.

⁹ Ivanovs, A. Latgales novadpētniecība vēstures zinātnes kontekstā. 17. - 19.lpp.

¹⁰ *Sēli un Sēlija*, 9.lpp.

¹¹ Turpat, 11.lpp.

¹² Stradinš, J. „*Sēlijas problēma laikmeta skatījumā*.” Grām.: Latvijas zemju robežas 1000 gadu skatījumā / Sast. A.Caune. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. 272.lpp.

albumo „Terra Mariana” folijos (bent keturios), kurios skirtos buvusioms Livonijos pasienio teritorijoms, kurios apima Sēlijā tiek dabartinēje Latvijoje, tiek Lietuvoje. Albumo teksto dalyje, nuoseklioje 32 foliju serijoje, – minėtos dabartinės Sēlijos teritorijos bažnyčios: Ilūkstēs, jai priklausančių bažnyčių-filialų Sventēs dvare ir Stelmužēje (dabartinēje Lietuvos teritorijoje), koplyčių Pilskalnēje, Čamanojose, Lobnicoje; Elernēs bažnyčia ir jos bažnyčios-filialai Varnavičiuose, Jaunbornēje ir koplyčios Silenēje ir Mjadzuliškiuose (Matuliškiuose), Laucesēs bažnyčia su Gryvos bažnyčia-filialu, Bebrenēs bažnyčia su Rubenių bažnyčia-filialu ir Čamanių kapinēse pastatyta koplyčia [4-as pav.] Saraše toliau yra 33 folija, kurioje – Dvietēs bažnyčia ir jos bažnyčia-filialas Dunavoje, taip pat bažnyčios Subatēje, Smelinoje, Jēkabpilyje [5-as pav.]. Iki mūsų dienų Smelinos bažnyčia (dabartinēje Lietuvos teritorijoje) nėra išlikusi, nes buvo sugriauta īrengiant fronto ītvirinimus Pirmojo pasaulinio karo metu. Albume paminētų bažnyčių sąrašą papildo trumpa informacija apie pastatymo laiką ir tuos dvarininkų giminių atstovus, kurie yra parēmę šios bažnyčios statybą [4-as, 5-as pav.].

Kita rašytinė informacija mus pasiekia išdėstyta albumo 63 folijoje, kurioje dominuoja iliustracinė medžiaga – pagal V.

Štafenfageno graviūras nupiešti piešiniai, vienas iš jų yra Veclašių teritorijų piešinys. Paaiškinime yra nurodyta didelių apylinkės teritorijų priklausomybė Tyzenhauzams ir Pšezdzeckiams: „Grafiénés Marijos Pšezdzeckos, kurios mergautinė pavardė fon Tizenhauzen, Veclašių laukų žemės nuosavybė. Jai paveldėtos Rokiškio žemės Maros sklypo pakraštyje priklauso labai garsi parapijos bažnyčia – Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia, pastatyta 1710 m., nauja didinga bažnyčia, statyta ir išgražinta 1877–1885 m.” [6-as pav.]

69 folijoje taip pat yra ilustracija. Viršuje – atvaizdas, jis papildytas tekstu „Žemgalos vyskupų rezidencija Sēlpilyje”, pasakojimas apie Sēlpilių, kur kažkada buvo senųjų sélių medinė pilis. Jos vietoje 14 a. pastatyta mūrinė ordino, kuri buvo vokiečių atraminis punktas Dauguvos kairiajame krante ir valdė pajungtus sélius [7-as pav.].

Bendardarbiaujant Latvijos nacionalinei bibliotekai ir Vatikano bibliotekai išleistas aukščiausios klasės albumas, šiuolaikiškas leidinys su plačiais komentarais [8-as, 9-as pav.]. Įvairių sričių tyrinėtojų (istorijos, kultūros istorijos, dailės, filologijos ir kt.) dalyvavimas atliekant šį darbą ir sukaupta patirtis bus naudinga tolesniems tyrinėjimams tiek nacionalinės, tiek kraštų istorijos mastu.

¹³ Ivanovs, A. Latgales novadpētniecība vēstures zinātnes kontekstā. 18.lpp.

¹⁴ Deksnis, B. "Tyzenhauzai Rokiškio krašte." In.: *Tyzenhauzai Lietuvoje ir kaimyninėse valstybese. Konferencijos pranešimai*. Rokiškis, 2007. P.13.

¹⁵ Mykene, D. "Sofija Tyzenhauzaite sugrižta į Lietuvos kultūrinio gyvenimo erdvę." In.: *Tyzenhauzai Lietuvoje ir kaimyninėse valstybese. Konferencijos pranešimai*. Rokiškis, 2007. P.21.-30. Tyzenhaute, S. Halina Oginiskaitė, arba švedai Lenkijoje. Vilnius, 2006. 191 pp.

¹⁶ Terra Mariana. 1186 – 1888. Reproduktionen des von den rom.-katholiken hiesiger Provinzen Sr. Heiligkeit Leo XIII zum Jubilaum 1888 dargebrachten Albums. Riga: Druck und Verlag von Aleksander Grossel, in firma: F. Deutchen, 1993.

¹⁷ Grāmatu izdeva firma "F. Deutsch", kas piederēja litogrāfam un grāmatu iespiedējam Aleksandram Grosetam. Uz minētās firmas bāzes vēlāk tika izveidota Latvijas valsts papīra spiestuvi (1919 - 1940), kura nodrošināja augstu poligrāfisko izpildījumu.

¹⁸ Minētie mākslinieki bija apvienoti Rīgas Mākslas veicināšanas biedrībā (1870 - 1938) – vietējo vācu izcelsmes mākslinieku organizācijā. Biedrība rīkoja izstādes, tajās aicināja piedalīties Rietumeiropas mākslas salonus.

¹⁹ Gesiūnas, V. "Tyzenhauzu portretai Rygoje." In.: *Tyzenhauzai Lietuvoje ir kaimyninėse valstybese. Konferencijos pranešimai*. Rokiškis, 2007. P.45.

M. Pšezdzeckos paveikslas „Tyzenhauzų šeima“ (1853).
Lietuvos dailės muziejus.
Marijos jaunesnysis brolis Reinoldas ir Marijos vaikai –
Gustavas ir Konstantinas. Fone – Postavų pilis.

M. Pšezdzeckas glezna „Tizenhauzenų giminė“ (1853).
Lietuvos mākslas muzejs
Marijas jaunākais brālis Reinolds un Marijas bērni – Gustavu
un Konstantinu. Fonā Postavu pils.

69 folija. Viršutinis paveikslas:
„Žiemgalos vyskupų rezidencija Sēlpilyje“

69. folija. Augšējais attēls:
“Zemgales bīskapu rezidence Sēlpili”

Rokiškio šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia,
pastatytą 1710 m., nauja didinga bažnyčia,
statyta ir išgražinta 1877–1885 m.

Rokiškų Svētīgā Apustuļa un Evaņģēlista
Mateja Joti slavenā baznīca, dibināta 1710.
gadā, bet jauna lieliska baznīca celta un
rotāta 1877. – 1885. gadā

Rokiškis - Marijos senelio
Ignoto Tyzenhauzo nuosavybė nuo 1800 m.

Rokiški - Marijas vectēva
Ignata Tīzenhauzena īpašums no 1800.g.

Tyzenhauzų pilis Postavuose (Baltarusija).
Marijos Pšezdzeckos gimtoji vieta

Tīzenhauzenų pils Postavos (Baltkrievija).
Marijas Pšezdzeckas dzimtā vieta

Veclašu (Tyzenhauzo) dvaras (iki 1914), dab. Daugpilio raj., Eglainės vlsč. Iš pradžių savininkai buvo Tyzenhauzai, Konstantinas Tyzenhauzas (Marijos tėvas) – pilies įkūrėjas, po to – Pšezdzeckiai.
Paskutinis savininkas – Reinoldas P. (Marijos anūkas)

Veclašu (Tizenhauzenes) muiža (pirms 1914). tag. Daugavpils raj. Eglaines pag. Sākotnēji īpašnieki bija Tizenhauzeni, Konstantins Tizenhauzens (Marijas tēvs) - pils veidotājs , pēc tam – Pšezdzecki. Pēdējais īpašnieks Reinolds P. (Marijas mazdēls)

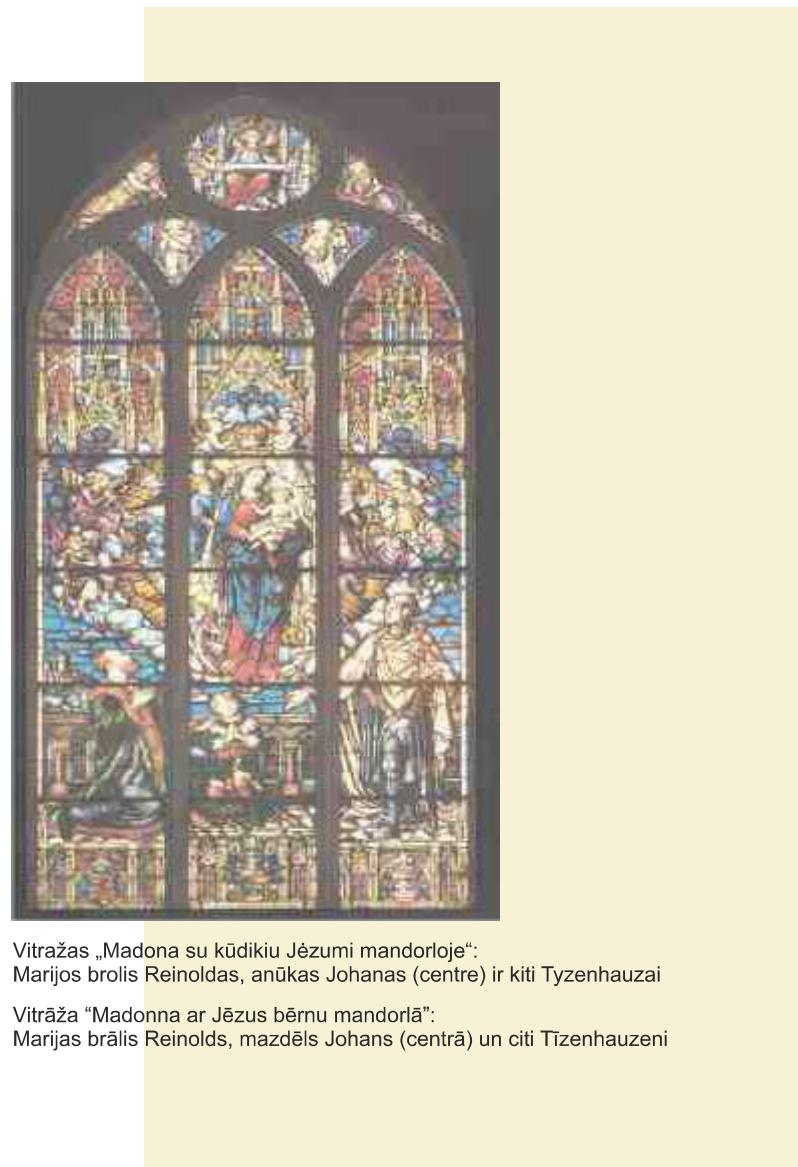
M. Pšezdzeckos finansuota
Šventojo Kryžiaus bažnyčia (1878-1888)
(Rokiškio rajono Kamajų seniūnijoje)

M. Pšezdzeckas finansėtā
Svētā Krusta baznīca (1878-1888)
(Rokiškų rajona Kamaja seniūnijā)

2 vitražai šv. Anos koplyčioje – Marijos Pšezdzeckos dovana
Rygos Duomo (Marijos) bažnyčiai 1884 m.

2 vitrāžas sv. Annas kapelā - Marijas Pšezdzeckas dāvinājums
Rīgas Doma (Marijas) baznīcai 1884.g.

Vitražas „Madona su kūdikiu Jézumi mandorloje“:
Marijos brolis Reinoldas, anūkas Johanas (centre) ir kiti Tyzenhauzai

Vitrāža „Madonna ar Jēzus bērnu mandorlā“:
Marijas brālis Reinolds, mazdēls Johans (centrā) un citi Tizenhauzeni

Gražina Kadžytė

SĒLIŲ PAVELDO ATSPINDŽIAI TAUTOSAKOJE IR PAPROČIUOSE

SĒLŲ MANTOJUMA ATSPULGI FOLKLORĀ UN PARAŽĀS

Pats sēļu etnonīms, kam nav spēcīga rakstisko vēstures avotu pamata, ne tikai sabiedrībā, bet reizēm arī zinātniskajā lietojumā iegūst daudz folkloras elementu. Pilnībā nav noteiktas teritorijas aprises: arheologu pētījumi ved uz vienām platībām, valodnieku atzītie dati norāda uz citām ... 2001.gada 10.-11.augustā Zarasos (Zarasai) notikušās konferences „Sēļu mantojums un tagadne“ neoficiālajās diskusijās izskanēja pat doma, ka sēļu vārds varēja būt kāda garīga vai ierēdniecības stāvokļa raksturojums. Šajā empīrisko meklējumu un nepārrauktās folklorizēšanas ceļā var atrast daudz pieņēmumu interneta vietnēs. To krājumi, iespējams, varētu pārstāvēt modernās folkloras areālu. Atrodam, teiksim, mājienus, ka plostnieki (plg. plosti) varētu būt šīs cilts pēcteči... Tātad runas par īpaši

Pats sēļu etnonimas, neturint bent kiek stipresnio rašytinių istorijos šaltinių pagrindo ne tik visuomeninēje, bet kartkartēmis ir mokslinēje vartosenoje igyja daug tautosakiškumo elementu. Nēra galutinai sutarta dēl teritoriju apybraižu: arheologu tyrinējimai veda į vienus plotus, kalbininku pripažīstami duomenys rodo kai kuriuos kitus... 2001 m. rugpjūčio 10-11 d. Zarasuose vykusioje konferencijoje „Sēļu paveldas ir dabartis“ neoficiaiōse diskusijose nuskambējo netgi mintis, kad sēļu vārds galējējs būti tam tikros dvasinēs ar pareigybīnēs būsenos apibrēžīmas. Šioje empirinių paiešķu, tolydzio tautosakējančiame kelyje galima rasti daug svarstymu interneto erdvēse. Jū sankaupa, ko gero, galētū atstovauti moderniojo folkloro arealui. Randame,

tarkime, užuominu jog sielininkai (plg. sielai) galėtų būti šios genties palikuonys... Vadinasi kalbos apie šiuos itin slépiningus ir tuo itin įdomius mūsų pirmtakus šioje erdvėje, dar ilgai bus aktualios ir tuo pačiu pasitarnaujančios tautosakai kol tauta kalba, išsako savo mintis tol kuriama ir išlaikoma pati tautosaka.

Šio pranešimo tikslas - kuklesnis: iš turimos spaudsintos, Lietuvų tautosakos rankraštyne bei regioninėse saugyklose sukauptų Rytų aukštaitijos folkloro tekstu, tradiciniame kalendoriuje buvusių ir vėl atgaunamų papročių akcentų, būdingesnių šiam kraštui ir iš tautosakinių reminiscencijų aukštaičių poetų kūryboje išskirti keletą nuorodų, galimai padėsiančių ižvelgti sėlių paveldo atspindžius artimesnių laike mūsų senolių ir mūsų pačių savimonėje.

Pagal visuotinį sutarimą į aptariamajį arealą turėtų įeiti Rokiškio, Biržų, Kupiškio, Zarasų, iš dalies - Utenos, Anykščių bei Pasvalio rajonų tyrinėjimai. Tačiau, atsižvelgiant į akad. Zigmo Zinkevičiaus nuolatos stebimą ir tikslinamą šios temos kalbinį paveldą, reikėtų pridėti ir dalies Švenčionijos, vadinančių „cieksų“ palikimą.

Pridedant rytinės Latvijos sėlių paveldo apie 2/3 bendrosios spėjamos teritorijos galėtume kalbėti apie bendruosius muzikinio bei sakytinio folkloro dalykus.

noslēpumainajiem un līdz ar to sevišķi interesantajiem mūsu priekštečiem šajā telpā vēl ilgi būs aktuālas, un tajā pašā laikā tās kalpos folklorai [kamēr tauta runā, izsaka savas domas – tik ilgi tiek veidota un uzturēta pati folklora].

Šī ziņojuma mērķis ir Joti pietīcīgs: no esošajiem Lietuvas folkloras rokrakstā saglabātajiem un regiona glabātuvės sakrātajiem Austrumu aukštaitijas iespiestajiem folkloras tekstiem, tradicionālajā kalendārā bijušajiem un vėl atgūstamajiem paražu akcentiems, kas raksturīgi šim apgabalam, un no folkloras reminiscences aukštaišu dzejnieku daiļradē akcentēt dažas norādes, kas, iespējams, palīdzēs ielūkoties sēlu mantojuma atspulgos tuvākā laika mūsu senču un mūsu pašapziņā.

Atbilstoši vispārējam saskaņojumam apskatāmajā areālu būtu jāiekjauj Roķišķu (Rokiškis), Biržu (Biržai), Kupišķu (Kupiškiai), Zarasu, dalėji – Utenas (Utena), Anīkšču (Anykščiai), kā arī Pasvalies (Pasvalys) rajonu pētījumi. Taču, nemanot vērā akad. Zigma Zinkeviča (Zigmas Zinkevičius) nepārtraukti novērojamo un precizējamo šīs tēmas valodas mantojumu, vajadzētu pievienot arī daļu Švenčonijas (Švenčionija), tā dēvēto „cieksu“ mantojumu.

Pievienojot Austrumlatvijas sēlu mantojumu [apmēram 2/3 no kopējās minamās teritorijas],

varētu runāt par kopējiem mūzikas un mutvārdu folkloras objektiem.

Pieņemams, ka viens no senākajiem mitoloģiskajiem tēliem ir saule, kas kā māte, aizbildne un mierinātāja atrodama abās pusēs, tā dēvētajās saules dainās.

*...Saulē māmuliņa pūriņu locīs...
... Saulīte, māmuliņa uz mums, uz mums...
Iet saulīte apkārt debesīm, iet gar velvi, velvīti...*

Saules tēls bagātīgi pieminēts arī sutartinēs:

*Kas tur tek pa muižīgu – saules ritulītis,
Saulēle,
Saules ritulītis u.c.*

Tieši sutartinēs – gan dziedamajās, gan ar kokli spēlējamās dominante suģestīvi piemērota Svētās Marijas debesbraukšanas dienas gada mitoloģisko vakaru „No sēļu cilts” rituāliem, kas notiek pie Stelmužas (Stelmužēs) ozola.

Runājot par pašu ozolu, viņa tūkstošgadu likteni, interesē un mulsina šīs vietas īpašvārdu krājuma un tekstu lietuviešu-latviešu-vāciešu substrāts, kas sniedz ēsmu dažādiem meklējumiem, reizēm arī spekulācijām. [ja ir laiks, var nedaudz pievērsties šiem datiem – GK].

Vanags, saules putns, karu, valdnieku atribūts ir bieži sastopams kā pasakās, tā arī dziesmās, senajās sutartinēs un jaunākajos tekstos, kas līdz šim ir saglabājuši savu vietu Austrumu lietuviešu koncertu un galda dziesmās, kā arī ikdienas

Ko gero, vienas iš seniausių mitologinių vaizdinių būtų saulē, kaip motina, globēja, ramintoja randama abiejose pusēse, vadinamosiose saulinēse dainose.

...Saulē motulē kraitelj kraus...

... Saulyte, motinyte ant mūsu, ant mūsu...

Ein saulelē aplinkui dangū ei kupolio, kupolēle...

Saulēs vaizdinių apstu ir sutartinēse:

Kas ten teka per dvarelj saula riduolēla,

Saulala,

Saula riduolēla ir kt.

Būtent sutartinių, tiek giedamu, tiek kankliuojamu, dominatē įtaigiai pritinkinama Žolinės meto mitologinių vakaru „Iš sēlių genties“ prie Stelmužēs ažuolo ritualinėje ašyje.

Kalbant apie patį ažuolą, jo tūkstantmetj likimą, domina ir glumina šio vietovės vardyno ir tekstu lietiviškai-latviškai-vokiškas substratas, suteikiantis peno įvairioms paieškos, kartais ir spekuliacijoms. Esant laiko galima būtų truputį nukrypti į šiuos duomenis - GK.

Sakalas, saulinis paukštis, karių, valdovų atributas, taip pat dažnas tiek pasakose, tiek dainose, senosiose sutartinēse ir naujesniuose tekstuose, kurie iki šiol tebéra išlaikę savo vietą Rytų lietuvių koncertiniame ir užstalēs, kasdieninės apyvartos dainynuose.

Lék, sakaléli, per ežeréli....

*Iš kairés rankos, tūta tūta
sakalas skrido, tūta tūta...*

... Viršūnélėj - sakalo vaikeliai, slaunasis žolyne rugeli...

Nors žirgo vaizdinys ir vieta tautosakoje bei papročiuose yra priskiriamas bendram lietuviškajam, o ir baltiškajam paveldui, šiame krašte vėlgi atrastume savitų niuansų. Šio krašto mėgštomas dainose vaikinai auginasi ne po vieną o po du, tris žirgus

Kai aš augau pas savo tévelį,

Aš turéjau du bérus žirgelius (A. Svidinskas, iš Gastauto repertuaro)

Turi Jonas, turi Jonas tris bérus žirgelius...

Atitinkamai čia svarbios naktigonės su visa jas lydinčia tautosakos tekstu gausa, raitelių lankymasis merginų klėtyse ir kitoks puikavimasis. Čia su niekuo kitu nepalyginama Sartų lenktynių, kurias galėtume įtarti buvus senasias šio arealo Užgvėnes ar Grabnyčias, Perkūno, karių dievo - per jas lenktyniauta Dusetose, anot Zofijos Vilytės ir jos mokiniai sukauptų kraštotoiros aprašų). Čia ir kituose kalendorinių švenčių papročiuose sutinka mažirgo ir žmogaus bendrumo aliuzijų, tarkim per avižas, kaip ženklą. Ant aukštaičių Kūčių stalo yra būtinės avižų kisielius.

Kitur Lietuvoje jis žinoma dažniausiai ten, kur būta atitekėjus aukštaičių marčių. Per advento bei gavėnių pasninkus

apgrozībā esošajās dziesmās.

*Skrien, vanadzīg, pār ezerigu....
No kreisās rokas, tūta tūta
vanags lidoja, tūta tūta...
... Galotnītē – vanaga bērnīgi, dižojas kā
rudzāji...*

Kaut arī zirga tēls un vieta folklorā un paražās ir attiecināta ne tikai uz lietuviešu, bet arī baltu mantojumu, šajā apgabala atkal atradīsiet savdabīgas nianses. Šī apgabala mīlākajās dziesmās bērni audzē nevis vienu, bet pat divus, trīs žirgus

*Kad es augu pie tētiņa
Man bija divi bēri kumelīgi (A. Svidinsks, no
Gastauto repertuāra)
Ir Jānim, ir Jānim trīs bēri kumelīj'...*

Attiecīgi šeit nozīmīgas ir piegujas ar visām pavadošajām darbībām folkloras tekstos, jātnieku ciemošanās meiteņu klētīs, kā arī cita dižošanās. Te ar neko citu nav salīdzināmas Sartu sacensības, kuras varētu turēt aizdomās par to, ka tās bijušas senie šī areāla Meteji [vai Sveču diena, Pērkona, kara dieva – to laikā notika sacensības Dusetās (Dusetos) pēc Zofijas Vilītės (Zofija Vilytė) un viņas skolēnu savāktajiem novadpētniecības aprakstiem]. Šajās un citās kalendāro svētku paražās sastopamas zirga un cilvēka kopības alūzijas, teiksim caur auzām, kā zīmi. Uz aukštaičių Kūču

galda obligāti jābūt auzu ķīselim. Citur Lietuvā tas, protams, visbiežāk ir tur, kur bija ieprecējusies aukštaišu vedekla. Adventes, gavēja un citas gavēšanas laikā te ļoti iecienīti auzu sautējumi (tos skaistī apraksta Anīkšču rakstniece Broje Buivīdaitē (Bronē Buivīdaitē) grāmatā „Posts vārtus cilā”). Un tomēr, vismaz ūsi un virspusēji pieminot kalendārās paražas, nākas piekrist mitologa Norberta Veļus (Norbertas Vēlius) (grām. „Senatnes baltu pasaules uzskats”), etnografa Žilviča Šakna (Žilvītis Šaknis) (grām. „Aukštaišu identitātes meklējumi”) un citu pētnieku novērojumiem, ka Lietuvas austrumpusē, kur uzlecot saule pagarina dienu, vairāk attīstījušies vasaras svētku rituāli. Čpaši daudz vielas pārdomām sniegtu Vasarsvētku un Jāņu (Rasu, Kupoliniū) analizēšana un salīdzināšana, jo abiem svētkiem ir daudz kopēju elementu, bez tam, vēsturiski tie dīvaini sajaucas: kad vieni izzūd, otrs aizpilda draudošo tukšumu, un tādā veidā saglabā mūžigo dzīvīgumu. Tiesa gan, pēc Jāņa Stradiņa un citu novērojumiem Latvijā un tās virzienā šie svētki dzīvo stabilāk. Tāpēc, skatoties un klausoties vienam otru, varam atjaunot kādreiz atmiņā bijušos kopējās telpas datus, kas ir vērtīgi gan zinātnei, gan empīriskajai sevis iepazīšanai, gan savas identitātes novērtēšanai.

Dziedamās folkloras slāņos, Čpaši Aukštaitijā [tiesa, Aiznemūnē arī], jaunāko laiku pieredze rāda, ka pietiekami intensīvi notiek mantojuma maiņa, kad tiek pieņemtas jaunas tēmas [romances], formas

čia labai mēgti avižu šustiniai (juos gražai aprašo anykštēnē rašytoja Bronē Buivīdaitē knygoje „Vargai vartus kilnoja“).

Vis dēļto, bent trumpai ir aptakai paliečiant kalendorinus papročius, tenka sutikti su mitoloģo Norberto Vēliaus (kn. „Senovēs baltu pasauležiūra), etnografo Žilvīčio Šaknio (kn. „Aukštaičių tapatumo paieškos“) ir kitų tyrinētojų pastebējimais, jog Rytiniame Lietuvos pakraštyje, kur patekēdama saulē ilgina dieną, labiau išrutulioti yra vasaros švenčių ritualai. Ypatingai daug peno apmāstymams suteiktų Sekminiū ir Joniniū (Rasu, Kupoliniū) aptarimas bei lyginimas, kadangi šiuodvi šventės turi daug bendrų elementų, be to, jos keista susipina istoriškai, vienai nykstant, kitai užpildant gresiančią tuštumą, ir taip išlaikant paraišką amžinam gyvastingumui. Tiesa, anot Janio Stradinio ir kitų pastebējimų iš latviškosios pusēs (ir link jos), Latvijoje šių švenčių gyvuoja stabiliu. Todēl, vieni į kitus pasižvalgydami, vieni kitų pasiklausdami, galime atstatyti kadaise buvusios bendros erdvės atmintyje duomenų, vertingų tiek mokslui, tiek empiriniam savęs pažinimui, savosios tapatybės įtvirtinimui.

Dainuojamosios tautosakos kloduose ypač Aukštaitijoje (tiesa, Užnemunėje - tai pogi) naujausių laikų patirtis rodo gana intensyviaj paveldo kaitą, kuomet priimamos naujos temos [romansai], formos [harmonizuotos dainos], senasias dainas ir kitus tautosakos kūrinius (ypač raudas - apie tai itin vaizdžiai

kalba Vanda Juknaitė knygoje „Šermenys“) išstumdama į vartosenos užribj, apgobdama užmaršties pelenais, kaip namų židinio Gabijos dvasią, kol ateis laikas ir atsiras, kas ją vėl įpučia. Kad taip yra, matome iš Rokiškio „Gastautos“, Zarasu „Seluonos“ ir kitų folkloro ansamblių, deja, ne itin gausių pavyzdžių. Beje, du pastaruosius išskyriau ne tik dėl stiliaus, repertuaro, kuris parenkamas ir atliekamas orios savigarbos pasirinkime, bet ir dėl to, kad būtent šių folkloro puoselėtojų dėka jų rajonuose įvykdita visuotinė XX a. pab. folkloro būvio patikra, LLTI Tautosakos rankraštynui pateikta didžiulės vertės gausi medžiaga, pasitarnausianti daugelio mokslinių interesų tyrinėjimams.

Kaip liaudies dailėje, taip ir muzikoje būdingos tam tikros miniatūros, susietos su gamtos garbinimo, tikėjimo, darbų ir pramogų papročiais.

XX a. pr. kraštas atsidūrė dviejų skirtingų kultūrų sandūroje - savosios (tradicinės) ir atneštinės. Kaime skambėjo iš tévų paveldėta daina ir muzikos instrumentai: kanklės, skudučiai, trimitai lumzdeliai, birbynės, kuriuos muzikantai gamindavosi patys. Kiekvienas instrumentas turėjo savo paskirtį. Gamtoje siaudė skudučių, gaudė ragų ansambliai, piemenys tirliavo ir raliavo lumzdeliais, birbynėmis, senolio rankose virpėjo graudžios ir paslaptingos kanklės. Jaučiamos labai ryškios gamtos ir muzikos sąsajos, atėjusios dar iš ikikrikščioniškosios

[harmonizētās dziesmas], senās dziesmas un citus folkloras daiļdarbus [ipaši raudu dziesmas – par to īpaši uzskatāmi runā Vanda Juknaite (Vanda Juknaitė) grāmatā „Bēres“] izstumjot no lietošanas vides un ievīstot aizmirstības pelnos kā mājas pavarda Gabijas garu, kamēr atrnāks laiks un atradīsies, kas vėl to uzpūtis. Par to pārliecināmies diemžēl no retajiem Roķišķu „Gastautos“, Zarasu „Seluonos“ un citu folkloras ansambļu piemēriem. Starp citu, divus pēdējos izcēlu ne tikai stila un repertuāra dēļ, kas tiek atlasīts un izpildīts ar cēlu pašciepu, bet arī tādēļ, ka, tieši pateicoties šiem folkloras lolotājiem, viņu rajonos ir veikta vispārējā XX gs. beigu folkloras pastāvēšanas pārbaude, LLFI Folkloras rokrakstu glabātuvei iesniegts Joti vērtīgs materiāls, kas kalpos daudzu zinātnisko interešu pētniecībai.

Kā tautas mākslā, tā arī mūzikā ir raksturīgas noteiktas miniatūras, kas saistītas ar dabas godāšanas, ticības, darba un brīvā laika pavadīšanas ieradumiem. XX gs. sākumā apgabals nonāca divu dažadu kultūru krustpunktā – pašu – tradicionālās un ievestās. Ciemā skanēja no vecākiem mantotās dziesmas un mūzikas instrumenti: kokles, skudutis, taures, stabules, svilpes, ko muzikanti izgatavoja paši. Katram instrumentam bija sava nozīme. Dabā plosījās skudutis, dunēja ragu ansamblis, gani strinkšķināja un trallināja ar stabulēm un svilpēm, senču rokās žēlabaini un noslēpumaini trīsēja kokles. Jūtama Joti

izteikta dabas un mūzikas saikne, kas atnākusi jau no pirmskristīgā laikmeta. Kopumā visi senie tautas mūzikas instrumenti uzskatāmi par pirmskristīgās kultūras reliktiem. To mūzika skanēja no sētas sētā, un pilsētiņas ar savām svētnīcām veidojās, tā teikt, tauru skaņās. Kamēr ciemā ienāca fabrikas ražotie instrumenti – harmonikas, vijoles, vara dūdas – salmu pajumtēs dzīvojošie sēji pie Šventās (Šventojoji) krasta, pie Indrāja (Indrajas), Alaušas (Alaušas), Tauragna (Tauragnas) ezera, pie Utenas (Utena), Šeiminišķu (Šeimynišķes), Taurapils (Taurapilio), Sēlijas pilskalna dzīvoja slēgtu dzīvi, godināja dievus pagāniskajā Vīžonu (Vyžuonai) svētnīcā un pat XX gs. saglabāja daudzas senās kultūras iezīmes. (UKE).

Šāds ir prof. Algirda Vyžintas (Algirdas Vyžintas) Utenas novada enciklopēdijā sniegtais romantiskā sēliskā muzikālā mantojuma apskats. Protams, šodien to visu neatmodināsi, taču intrīģeoša ir šī novada uzmanība trīsrindu Petaburgskai harmonikai, kas apvieno lietuviešu un latviešu tradicionālos un jaunos muzikantus Sēlos muzikantū un līdzīgos mūzikas svētkos, kas, savukārt, liecina, ka te ir saglabājusies kopējās daiļrades izteiksmes izjūta.

Attiecīgi gan senajās dziesmās, gan dzejnieka daiļradē, kas pārgāja dziesmās, šo kopējo areāla atmiņas sajūtu padziļina Daugavas tēls – kā aplūkotās pasaules ass un galvenās sēju upes tēls

epochos. Apskritai visi senieji liaudies muzikos instrumentai laikytini ikikrikščioniškosios kultūros reliktais. Jū muzika skambējo nuo sodybos iki sodybos, ir miesteliai su savo šventyklomis kūrēsi, kaip sakoma, per trimito garsā. Kol į kaimą atėjo fabrikų gamybos instrumentai - armonikos, smuiikai, vario dūdos - šiaudinių pastogu sēliai prie Šventosios krantu, prie Indrajo, Alaušo, Tauragno ezeru, prie Utenio, Šeimynišķiu, Taurapilio, Sēlos piliakalnių gyveno uždarā gyvenimā, garbino dievus pagoniškoje Vyžuonu šventykloje ir iki pat XX a. išlaikē daugelj senosios kultūros bruozu. (UKE).

Tokia yra prof. Algirdo Vyžinto Utenos krašto enciklopedijoje pateikta romantiška sēliškojo muzikinio paveldo apžvalga. Be abejos, šiandienā viso to jau nebeprikelsi, tačiau intriguojantis būtent šio krašto dēmesys trieilei Petaburgskai armonikai, vienijantis lietuvii ir latvių tradicinius bei jaunuosis muzikantus Sēlos muzikantū ir panašioms muzikos šventēms, liudija čia išlikus bendrasias kūrybinēs išraiškos pajautas.

Atitinkamai tiek ankstesnēse dainose, tiek poetų kūryboje, perējusioje į dainas, šitā bendro arealo atminties jausmā pagilina Dauguvos, kaip apkalbamojā pasaulio ašies, pagrindinės sēlių upēs (Hermano Latvio eiliuota Livonijos kronika sēlių sostapilę Castrum Selonus nurodanti kairiajame Dauguvos krante, dab. Jēkabpilio rajono teritorijoje...).

Suklyké gulbelā Dauguvo' Dauguvo'... (Pasvalio krašto pokario dainynas, pagal poeto Vlado Braziūno atsiminimus).

Neturēdamos valstybių tautos pradeda gyventi pagal didžiai archaišką erdvės supratimą upes, jų santakas ir pan. Būtent taip galima paaiškinti šiuolaikiniam skaitytojui mīslingai atrodančias Antano Baranausko poemos „Kelionės Petaburkan“ 175176 eilutes:

Tu letuwa tu meliausia mono motinełā

Tu Dauguwa tu płacziawsia letuwos upełā.

Toks lietuvių erdvės „pratempimas“ į šiaurę neabejotinai atsiradęs istoriniai amžiai, gal net poeto gyvenamuoju laikotarpiu: prie šios upės lietuviai niekados negyveno (Skirmantas Valentas).

Panašiai taip tiek dainose, tiek sakmėse (ypatingai) bei kituose sakytinės tautosakos tekstuose, tiek ir kasdieninės buitinės veiklos apraiškose iki šiol tebesanti aiški kryptinė šios Lietuvos dalies orientacija į Rygą, kaip pagrindinį didmiestį, traukos tašką.

... *Oi, mes josim Rygužén...* [karinė istorinė daina]

... *i Rygą, i Rygą i saldainių fabriką...* (naujuju laiku šokio pritarinys instrumentui)

Ne tik dainuojama: *Ryon keliaujama pirkti aitvaro, mokytiis burtų iš „juodaknygių“, tarnauti, mainytis, prekiauti...* Rygos

(Hermaņa Latvieša vārsmotajā Livonijas hronikā sēju galvaspilsēta Castrum Selonus norādīta kreisajā Daugavas krastā, pašreizējā Jēkabpils rajona teritorijā...).

Iekliedzās gulbis Daugava' Daugava'.... (Pasvaljas novada pēckara dziesmu krājums, pēc dzejnieka Vlada Brazjūna (Vladas Braziūnas) atmiņām).

Kamēr nav valstu tautas sāk dzīvot pēc arhaiskās telpas izpratnes – upes, to satekas u.tml. Tieši tā mūsdienu lasītājam var izskaidrot mīklainās Antana Baranauska (Antanas Baranauskas) poēmas „Ceļojumi uz Pēterburgu“ („Kelionės Petaburkan“) 175.–176. rindiņa:

Tu Lietuva, tu mīlākā mana māmuliņa

Tu Daugava, tu platākā Lietuvas upīte 14.

Šāda lietuviešu ziemeļu telpas „paplašināšana“ neapšaubāmi radusies vēstures gadījumos, varbūt pat dzejnieka dzīves laikā: pie šīs upes lietuvieši nekad nav dzīvojuši. Skirmants Valents (Skirmantas Valentas)).

Līdzīgi kā dziesmās, tā arī teikās [ipaši] un citos mutvārdū folkloras tekstos, ikdienas sadzīves darbības izpausmēs skaidri norādīta Lietuvas daļas orientācija uz Rīgu – kā galveno lielpilsētu, pievilkšanas punktu.

... *Oi, mēs jāsim uz Rīdziņu...* [kara vēstures dziesma]

*... uz Rīgu, uz Rīgu – uz konfekšu fabriku ...
[jauno laiku dejas pavadījums instrumentam]*

Dzied ne tikai par: *uz Rīgu ceļo pirkst pūķi,
mācīties burvestības no „melnajām grāmatām”,
kalpot, mainīties, tirgot ...*, bet Rīgas vietvārds
figurē arī sakāmvārdos, parunās (*Trīs gadus lepns
bija, kad Rīgu cēla...*), mīklās (*Aiz kalna zirgs
zviedz, Rīgā iemaukti skan-pērkona negaiss...*),
balsu atdarinājumos (Gailis: *kikerigū, tētis Rīgā ...*)
u.tml.

Ar konkrētām piebildēm pie sēliskā mantojuma
varētu pieskaitīt arī Aukštaitijas literatūras radītāju,
ne tikai dzejnieku (Antana Vienažindža (Antanas
Viennažindis), Antana Baranauska (Antanas
Baranauskas), Antana Strazda (Antanas
Strazdas), Jona Šožiņa (Jonas Šožinīs), Antana
Miškina (Antanas Miškinis), Petra Panava (Petras
Panava), Vlada Brazjūna (Vladas Braziūnas) u.c.),
bet arī prozaiku (īpaši Joza Tuma Vaižganta
(Juozas Tumas Vaižgantas) lirisko, romantisko
dabu, kas uzliek saistības viņiem pašiem apzināti
vai neapzināti izteikt sēļu apgarotību.

vietovardis figūruoja ir patarlēse, priežodžiuose (*Treigys buvo,
kai Rygā statē...*), mīslēse (*Už kalno žirgas žvengia, Rygoj
kamanos skamba-griaustinis ...*), balsu pamēgdžiojimuose
(*Gaidys: kakarieko, tētē Rygo'...*) ir pan.
Su tam tikromis išlygomis prie sēliškojo paveldo galētume
priderinti ir Aukštaitijos literatūros kūrēju, ne tik poetu (Antano
Viennažindžio, Antano Baranausko, Antano Strazdo, Jono
Šiožinio, Antano Miškinio, Petro Panavo, Vlado Braziūno ir kt.),
bet ir prozininkų (ypač Juozo Tumo Vaižganto) lyrinę, romantinę
prigimti, kuri īpareigoja juos pačius sāmoningoms ar
pasamoningoms sēlių dvasios raiškoms.

Andra Simniškytė

SÉLOS KRAŠTO GELEŽIES AMŽIAUS KERAMIKA IR JOS PUOŠYBA

SÉLIJAS NOVADA DZELZS LAIKMETA
KERAMIKA UN TĀS ROTĀJUMI

Keramika archeologijoje

Keramikos radiniai sudaro gausiausią archeologinių radinių rūšį. Tai taip vadinama masinė medžiaga. Keramikos tyrimų duomenys suteikia informacijos apie epochos gyventojų buitį, puodžių naudotas technologijas, indų paskirtį, taip pat kultūrinius prekybinius ryšius bei dvasinį žmonių gyvenimą. Gerai išlikusi ji yra gana patikimas chronologijos šaltinis. Deja, geležies amžiaus Lietuvos keramikos tyrimais susidomėjimas nėra didelis. Geležies amžius periodas, kuomet visuotinai paplito laidojimo paminklai, į kurių tyrinėjimus ir krypo daugelio archeologų akys. Tai galima paaškinti: įkapė, ypač jei tai papuošalas, - žymiai išvaizdesnis ir informatyvesnis nei nuobodi šukė. Kartais vienam

Keramika arheoloģijā

Keramikas atradumi veido lielāko arheoloģisko atradumu veidu. Tā tiek saukts masveida materiāls. Keramikas pētījumu dati sniedz informāciju par tā laikmeta iedzīvotāju sadzīvi, podnieku izmantotajām tehnoloģijām, trauku nozīmi, kā arī par kultūras tirdzniecības sakariem un garigo cilvēku dzīvi. Ja tā ir labi saglabājusies, tā kalpo par diezgan uzticamu kronoloģijas avotu. Diemžel interese par dzelzs laikmeta Lietuvos keramikas pētījumi nav liela. Dzelzs laikmets – periods, kad izplatījās glabāšanas piemineklji, uz kuru pētījumiem arī nosliecās daudzi arheologi. To var izskaidrot - līķauts, īpaši, ja tā ir rota, - īpaši izskatīgāks un informatīvāks materiāls nekā garlaicīga lauska. Dažreiz vienam kapa izstrādājumam tiek veltīti

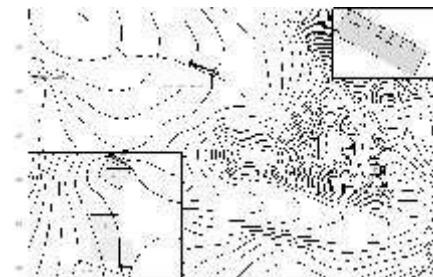

1 pav.

veseli traktāti, taču tai pašā laikā lauska ierunājas tikai pēc vispusīgas to kompleksa analīzes.

Pilskalni un keramika Sēlijā

Keramika visbiežāk tiek atrasta tur, kur pagātnē notika sadzīves darbība, t.i., pilskalnos un ciematos. Izņēmums nav arī Sēlija. Lielākās keramikas kolekcijas ir pazīstamas no plašā pētītajiem pilskalniem Velikušķēs (Velykušķēs), Kereļos (Kereliai), Moškēnos (Moškēnai), Jodoņos (Juodonis) Lietuvas Sēlijas daļā un Dignājā vai Stupeļos Latvijas teritorijā.

2 pav.

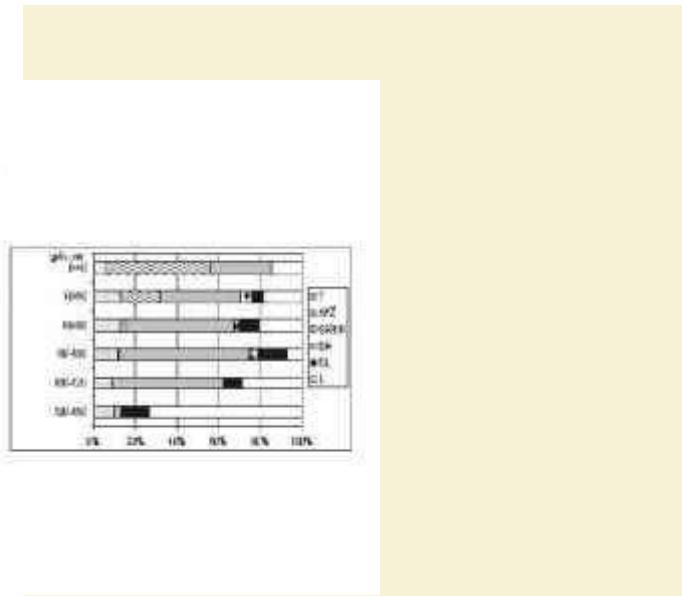
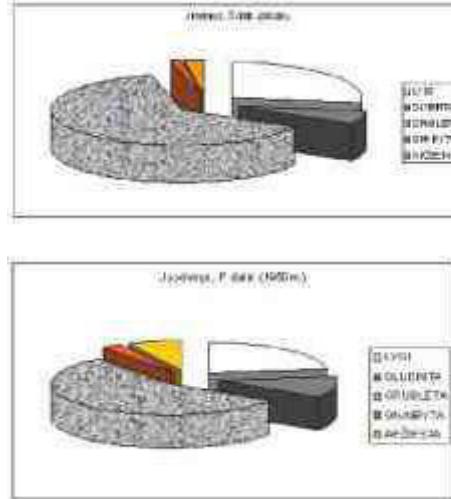
kapo dirbiniui skiriami ištisi traktatai, tuo tarpu šukē prabyla tik analizuojant visą jū komplexą.

Piliakalniai ir keramika Séloje

Keramika dažnāk aptinkama ten, kur praeityje vyko buitinē veikla, t.y. piliakalnuose ir gyvenvietēse. Ne išimtis ir Séla. Didesnės keramikos kolekcijos žinomas iš plačiau tyrinėtų piliakalnių Velykušķēse, Kereliuose, Moškēnuose, Juodonyse lietuviškoje Sélos dalyje, ir Dignajoje ar Stupeliuose, Latvijos teritorijoje.

3 pav.

4 pav.

Deja, prieš 70-100 metų vykdyti tyrinėjimų lygis nėra pakankamas atlikti detalią keramikos analizę. Muziejuose saugomos keramikos kolekcijos turi nepamainomą antikvarinę reikšmę, tačiau informacijos prasme jos dažnai yra menkavertės.

Kiek geresnė situacija yra pokario metais tyrinėtuose paminkluose, kuomet jau buvo detaliau fiksuojama kultūrinio sluoksnio stratigrafija, bei struktūrų ir objektų paplitimas Jame. Tenka tik apgailestauti, jog medžiaga iš tokių objektų pasiekusi muziejų fondus taip ir lieka dūlėti, taip ir nesulaukusi detalesnės

Diemžel pirms 70-100 gadiem veikto pētījumu līmenis nav pietiekams, lai veiktu detalizētu keramikas analīzi. Muzejos glabātajām keramikas kolekcijām ir neaizstājama antikvāra nozīme, taču no informācijas viedokļa tās bieži vien ir mazvērtīgas.

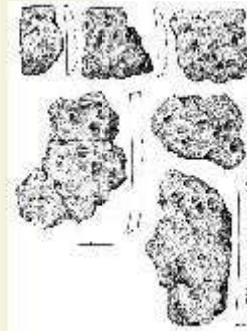
Nedaudz labāka situācija ir pēckara gados pētītajos pieminekļos, kad jau bija sīkāk fiksēta kultūrlāņa stratigrāfija, kā arī struktūru un objektu izplatīšanās tajā. Nākas tikai nožēlot, ka šo objektu materiāls, kas sasniedza muzeju fondus, turpina novecot, tā arī nesagaidīdams sīkāku analīzi vai vēl jo vairāk sintēzi.

5 pav.

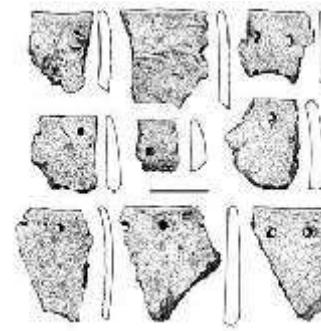
6 pav.

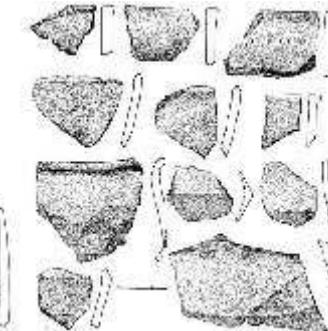
7 pav.

Daļēji tieši šī iemesla dēļ līdz pat šai dienai Sēlijas un arī visas Lietuvos (un ne tikai) keramika joprojām ir slikti datēta, maz zināmas tās maijas saikne ar vēsturiskajiem procesiem.

Jodoņu pilskalna un piekājes ciemats, kā arī tā pētījumi Rodoties interesei par Sēlijas dzelzs laikmeta kultūru, uzdrīkstējos atdzīvināt vienu no šiem aizmirstajiem pieminekļiem. Tas ir Jodoņu pilskalna un tā piekalnes ciemata komplekss, kas pastāvēja gandrīz vairākus gadu tūkstošus no V gs. pirms Kristus līdz XI/XII gs. pēc Kristus. Sākumā dzīvoja pilskalna laukumā, vēlāk ikdienas, sadzīves darbība pārcēlās uz tā piekalni. Protams, dzīves ritms te nebija pastāvīgs, bija arī garāki vai īsāki pārtraukumi. Diemžēl šo posmu raksturojumam tieši arī pietrūka agrāko pētījumu precizitātes, bet lielais materiāls 500.gadu periodā bija rupji apkopots. 2002.gadā tika veikti neliela apjoma

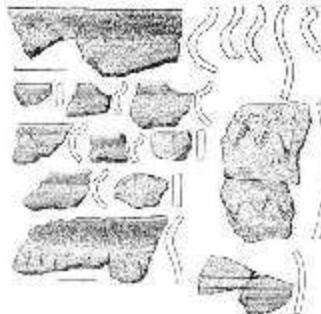
8 pav.

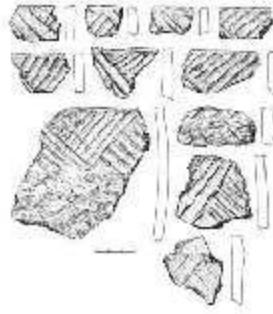
9 pav.

analizēs ar juolabiau sintezēs. Iš dalies todēl ir po šiai dienai Sélos, o ir visos Lietuvos (ir ne tik) keramika vis dar tebéra prastai datuota, menkai pažīstamos jos ir jos kaitos sāsajos su istoriniais procesais.

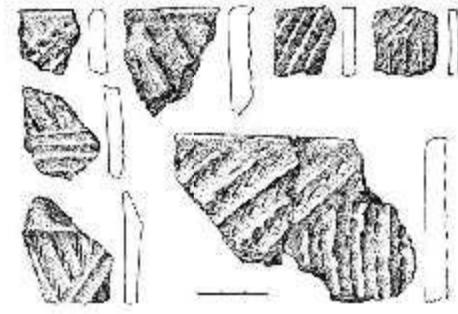
Juodonių piliakalnio ir papēdēs gyvenvietē bei jo tyrimai Susidomējus Sélos geležies amžiaus kultūra ryžausi prikelti vienā iš tokių užmarštin nuējusių paminklų. Tai Juodonių piliakalnio ir jo papēdēs gyvenvietēs kompleksas, gyvavēs beveik kelis tūkstančius metų nuo V a. pr. Kr. iki XI/XII a. po Kr. Pradžioje gyventa piliakalnio aikštēje, vēliau kasdienē, buitinē veikla persikēlē ļ jo papēdē. Žinoma, gyvenimo ritmas čia nebuvo nuoseklus, būta ilgesnių ar trumpesnių pertraukų. Deja, tū etapu charakteristikai kaip tik ir pristigo ankstesnių tyrinējimų tikslumo,

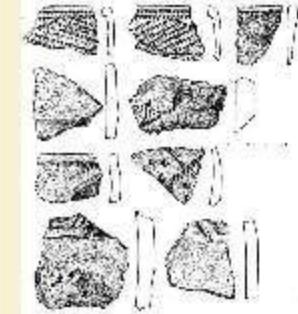
10 pav.

11 pav.

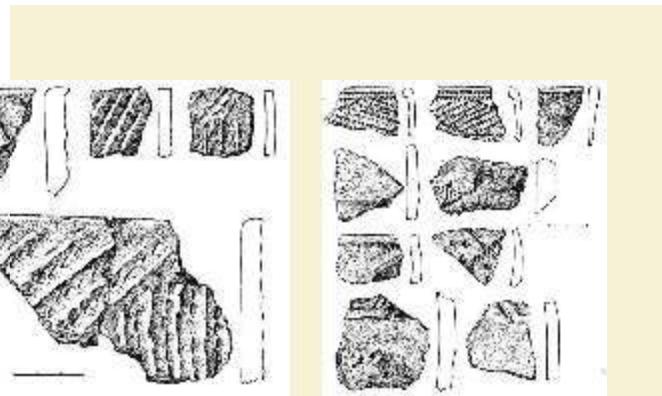

12 pav.

13 pav.

o pati gausi medžiaga buvo grubokai apibendrinta 500 metų etapais. 2002 m. buvo atlikti nedidelės apimties archeologiniai kasinėjimai Juodonių piliakalnio papédės gyvenvietėje ir išgręžtas geologinis grėžinys netoli jos norint paimti nuosėdų mėginius ir juose aptiktų žiedadulkių pagalba rekonstruoti geležies amžiaus aplinką (vegetacijos raidą) geležies amžiuje. Pagrindinis archeologinių kasinėjimų tikslas - nustatyti kultūrinio sluoksnio formavimosi eiga, gyvenimo etapus ir materialinės medžiagos charakteristikas. Iškėlus tokius tikslus pasirinkta atitinkama metodika. Tyrinėjimai buvo atliekami ir medžiaga surenkama bei analizuojama nestorais sluoksniais. Remiantis jos analize ir bandysiu nusakyti pagrindinius Sėlos keramikos bruožus.

arheoloģiske izrakumi Jodožu pilskalna piekalnes ciematā. Netūlū no tā tika izurbts ģeoloģiskais urbums ar mērķi paņemti nogulumu paraugus, lai ar tajā atrasto ziedutekšņu palīdzību rekonstruētu dzelzs laikmeta vidi (vegetācijas evolūciju) dzelzs laikmetā. Galvenais arheoloģisko izrakumu mērķis – noteikt kultūrlāpa formēšanās secību, dzīves posmus un materiālo vielu raksturojumu. Izvirzot šadus mērķus, tika izvēlēta attiecīga metodika. Pētījumi veikti un materiāli savākti, kā arī analizēti mazos slāņos. Balstoties uz to analīzi, arī mēgināšu noteikt galvenās Sēlijas keramikas iezīmes.

Sēlijas apgabala keramika

I t. pirms Kristus, t.i., visā Lietuvā dominēja tā saucamā svītrotā keramika, arheologi to nodēvējuši virsmas apstrādāšanas veida dēļ – vēl neizdedzināta trauka virsma tika iesvītrota ar zāles kušķiem. Visvairāk šādu keramiku atrodam tā laika pilskalnos. Tā ir atrasta

arī pētot Jodoņu pilskalna laukumu. Taču jau II vai III gs. tā pazuda. Tieši tajā laikā, kad bija pamests pilskalna laukums. Piekalnes ciematā tā nav atrasta.

Acīmredzams, ka tajā laikā notika nozīmīgas pārmaiņas tā perioda sabiedrības dzīvē. Taču līdz šim brīdīm arheologi nevar izskaidrot, kā pilskalnu pamešana ir saistīta ar keramikas veidošanas stilu izmaiņām. Visbiežāk apgalvo, ka to varēja ietekmēt citu kopienu atnākšana, kas nozīmētu iepriekšējo izstumšanu, kaut arī nekādas nedraudzīgu sadursmu liecības nav atrastas.

Veicot pētījumus ciemata apakšējā kultūrslānā daļā, atradumu nav daudz. Atrastās keramikas vidū dominē keramika ar līdzenu virsmu. Šis slānis bija datēts ar absolūtajiem datumiem, un noskaidrojās, ka tas izveidojās IV gs. 2.pusē - V gs. Lausku atrasts tik maz, ka nav iespējams veikt kopsavilkumu par visu apgabalu un laika periodu.

Drīz vien sadzīves keramikas morfoloģija mainījās vēlreiz, un šoreiz jau tipu attiecība Sēlijā pastāvēja ilgāku laika periodu.

No VI gs. par Sēlijas apgabala dominējošo keramiku kļūst grubuļainā keramika. Bez tās tāpat ir atrasta keramika ar līdzeno, līdzināto, kniebto, kā arī ar rotējošo rīpu veidotā keramika.

Jodoņos grubuļainā keramika veidoja no 55-59%. Trauki ar grubuļainu virsmu tika dedzināti atklātā ugunī. Nekontrolējamā ugunī nav sarežģīti izdedzināti tikai katlus ar biezū piemaisījumu. Šo katlu māla masā daudz lielu minerālpiemaiņumu – pat līdz 15 mm diametrā.

Sēlos krašto keramika

I t. per. Kr., t.y. visoje Lietuvoje dominavo vadinoamoji brūkšniuotoji keramika, archeologu taip vadina pagal paviršiaus apdirbimā - dar neišdegto indo paviršiaus išbrūkšniavimā žolēs gniūžte. Daugiausiai jos randame to meto piliakalniuose. Rasta jos ir tyrinējant Juodonių piliakalnio aikštēlē. Tačiau jau II ar III a. ji išnyko. Kaip tik tuo metu, kai buvo apleista piliakalnio aikštēlē. Papēdēs gyvenvietēje jos nerasta. Akivaizdu, jog tuo metu įvyko reikšmingi pasikeitimai to meto visuomenės gyvenime. Tačiau lig šiol archeologai negali paaiškinti, kaip piliakalnių apleidimas yra susijęs su keramikos gamybos stilių pasikeitimas. Dažniausiai teigiama, jog tam ītakos galējē turēti kitų bendruomenių atējimas, kas reikštū ankstyvesniųjų išstūmimą, nors jokių nedraugišķu susidūrimo pēdsakų nerandama.

Tyrinējant gyvenvietę apatinėje kultūrinio sluoksnio dalyje radinių aptikta negausiai. Tarp rastosios keramikos dominuoja keramika lygiu paviršiumi. Šis sluoksnis buvo datuotas absoluutinēmis datomis ir paaiškējo, jog jis susiformavo IV a. 2-oje pusēje - V a. Šukių rasta tiek nedaug, jog nejmanoma daryti kokius nors apibendrinimus visam kraštui ir visam laikotarpiui.

Netrukus buitinēs keramikos morfoloģija pasikeitē dar kartā ir jau šī kartā tipu santykis Sēloje nusistovējēs ilgesniam laikotarpiui.

Nuo VI a. dominuojanti Sélos krašto keramika tampa grublėtoji keramika. Be jos, taip pat rasta keramikos lygiu, gludintu, gnaibytu paviršiumi, o taip pat apžiestos keramikos.

Juodonyse grublėta keramika sudarė nuo 55-59 proc. Indai grublėtu paviršiumi buvo degti atviroje ugnyje.

Nekontroliuojamoje ugnyje nesudėtinga išdegti tik puodus su stambiomis priemaišomis. O šių puodų molio masėje gausu stambių net iki 15 mm skersmens mineralinių priemaišų. Šukės aptinkamos skirtingų spalvų, be to, kartais net suminkštėjusios, kas taip pat patvirtina, jog degta atvirame lauže. Visi indai tiesiomis sienelėmis, tiesiais ar į vidų kiek lenktais pakraštėliais. Dauguma indų - dideli virtuvinių puodai, skirti virimui ir sauso maisto laikymui. Dideli indai dažnai dūždavę, gal todėl jų šukių kiekis yra didžiausias. Dubenėlių, asočių grublėtu paviršiumi nėra. Buitinės paskirties indai kartais būdavo ornamentuojami. Dažniausiai indo pakraštėlis buvo papuošiamas skylučių eilute. Tokia dekoru maniera ypač būdinga Sélos teritorijai tiek lietuviškoje, tiek latviškoje jos dalyje. Rečiau sutinkamas sudėtingesnis geometrinis ornamentas, kartais atspaustas specialiu įrankiu, kartais primityviai įbréžtas.

Kartu su grublėtais indais randamos šukės lygiu arba gnaibytu paviršiumi. Pastarųjų molio masė, indų forma visumoje nesiskiria

Lauskas atrastas daždās krāsās, bez tam, dažreiz pat mīkstas, kas arī liecina, ka dedzināšana notika atklātā ugunkurā. Visi trauki ir ar taisnām sieniņām, taisnām vai uz vidu nedaudz ieleiktām malīgām. Daudzi trauki – lieli virtutes katli, kas paredzēti vārīšanai un sausās pārtikas glabāšanai. Lielie trauki bieži plīsa, varbūt tāpēc šo lausku daudzums ir vislielākais. Bļodiņu un krūžu ar grubulaino virsmu nav. Sadzīvei paredzētie trauki reizēm bija ar ornamentiem. Parasti trauka maliņa bija rotāta ar caurumių rindu. Šāda dekorēšanas maniere īpaši raksturišga Sēlijas teritorijai gan tās lietuviešu, gan latviešu dajā. Retāk sastopams sarežģītais ģeometriskais ornaments, kas reizēm ir iespiests ar speciālu ierīci, reizēm primitīvi izezīmēts. Kopā ar grubulainajiem traukiem ir atrastas lauskas ar līdzenu vai kniebto virsmu. Pēdējo trauku māla masa un to trauku forma kopumā neatšķiras no grubulainajiem. Katla virsmas kniebšanai visdrīzāk bija funkcionāls, nevis estētisks mērķis. No šī viedokļa būtu jāatšķir paviršā kniebšana no katlu ornamentēšanas, kas veidota kniebjot.

Līdzīga māla masa un morfoloģiskās izezīmes bija arī traukiem ar līdzeno virsmu. Tie arī bieži tika dekorēti ar caurumiņiem. Taču dažreiz gadās arī greznāki ornamentu varianti. Pēdējo prototipi varēja būt tā sauktie līdzinātās keramikas ornamenti. Šīs keramikas trauki bija galda trauki. Tie veidoti no māla masas ar nelielu piemaissījumu daudzumu, daži izskatās tā, it kā būtu veidoti ar rotējošo ripu. Līdzinātā keramika ir

izplatėta visā Lietuvā dažados I t. pēc Kristus laika periodos, taču pieminekļos sastopama nelielos daudzumos. Daļa šo katlu varēja būt importēta, otra daļa – vietējo podnieku, kas sekoja ievestajiem paraugiem. Taču minētais ornamentēšanas veids ir sastopams tikai Sēlijas apgabalā.

Analizējot atradumu vertikālo izplatību Jodoņu pilskalna piekalnes ciematā, varēja noteikt konkrētas kultūrlāpa veidošanās tendences, kas vēsta par keramikas maiņu simtgadu gaitā (3.att. B). Īpaši interesanti bija novērot ornamenta maiņas attīstību. Noskaidrots, ka VI gs. beigās – VII gs. grubuļainā keramika veidoja 51-68 %, lauskas ar līdzeno virsmu tajā laikā arvien samazinājās, taču palielu daļu veidoja līdzinātā keramika (16%) un kniebtā. Ornamentētās keramikas nav daudz (apmēram 3% no visu fāžu lauskām). Puse no tās bija rotāta ar kniebtām līnijām, dažas lauskas pieder katliem, kuru malas greznatas ar iegrieziem grāvišiem, viens – ar caurumiem.

Augstākos, t.i., vēlīnajos horizontos keramikas sastāvs nedaudz mainījās. Tiesa, VII-VIII gs. izveidojies slānis ar esošo lausku tipu sastāvu (337 gab.) vēl ir līdzīgs agrīnajam: grubuļainā veidoja 59%, līdzene – 23%, līdzinātā – 12%, kniebtā – 2%. Slāņa sajaukšanās dēļ tika atrastas lauskas ar virsmu, kas veidota uz rotējošās ripas, – 3%. Šajā horizontā īpaši daudz lauskas ar ornamentiem – pat 44 (t.i., 15% šī veida keramikas) (vairāk kā puse – ar grāvišiem, 5-6 lauskas rotātas ar

nuo grublētu. Puodo paviršiaus gnaibymas geričausiai turējo funkcinę, o ne estetinę paskirti. Šiuo požiūriu reiktų skirti padrikā gnaibymā, nuo jo ornamentavimo gnaibymo puodu.

Panaši molio masē, morfologiniai požymiai buvo ir indų lygiu paviršiumi. Jie taip pat dažokai dekoruoti skylutēmis. Tačiau kartais pasitaiko ir puošnesniu ornamento variantų. Pastarujų prototipai galējo būti taip vadinamos gludintos keramikos ornamentas. Šios keramikos indai buvę stalo indais. Jie pagaminti iš molio masēs su mažu priemaišu kiekiu, kai kurie atrodo lyg būtū žiesti. Gludinta keramika paplitusi visoje Lietuvoje skirtingais I t. po Kr. laikotarpiais, tačiau paminkluose sutinkama nedideliai kiekiai. Dalis tokų puodų galējo būti importuota, kita dalis vietinių puodžių, sekant importiniais pavyzdžiais. Tačiau minētas ornamentavimo būdas sutinkamas tik Sēlos krašte.

Analizuojant radinių vertikalų paplitimą Juodonių piliakalnio papédés gyvenvietēje išryškėjo tam tikros kultūrinio sluoksnio formavimosi tendencijos, kurios savo ruožtu byloja apie keramikos kaitą per šimtmečius (3 pav.B). Ypač buvo įdomu pasekti ornamento kaitos raidą. Nustatyta, jog VII. pabaiga - VIIa. Grublētoji keramika sudaré 51-68 proc., šukių lygiu paviršiumi tuo metu vis mažējo, tačiau nemažą dalį sudarē gludinta keramika (16 proc.), gnaibytoji. Ornamentuotos

keramikos nedaug (maždaug 3 proc. visų fazės šukui). Pusė jos puošta gnaibytomis linijomis, kelios šukės priklausė puodams, kurių pakraštėliai puošti įrežtais grioveliais, viena - skylutėmis.

Aukštesniuose, t.y. vėlyvesniuose horizontuose keramikos sudėtis kiek keitėsi. Tiesa, VII-VIII a. susiklostęs sluoksnis šukui tipu sudėtimi (337 vnt.) dar panašus į ankstesniojo: grublėta sudarė 59 proc., lygi - 23 proc., gludinta - 12 proc., gnaibyta - 2 proc. Dėl sluoksnio persimaišymo atsirado šukui apžiestu paviršiumi - 3 proc. Šiame horizonte yapč daug ornamentuotų šukui - net 44 (t.y. 15 proc. šio lygmens keramikos) (daugiau nei pusė - grioveliais, po 5 - 6 šukes puoštos geometriniu ornamentu (ivijėlėmis, skylutėmis, gnaibytomis juostomis).

VIII-IX a. šukui sudėtis gerokai pasikeitė: grublėta tesudarė 28 proc., išaugo lygiu paviršiumi ir apžiestos - po 17 proc., gnaibyta ir gludinta - po 5 proc. Ornamentuota buvo 14 lipdytos keramikos šukui (8 proc.) (pusė jų puoštos tik skylutėmis prie pakraštėlio).

Taigi, sėlių meistrai, (tiksliau - meistrės) savo metu buvo sukūrusios unikalų keramikos puošybos būdą. Jdomu tai, jog labai panašus geometrinis ornamentas itin dažnai sutinkamas ant to meto ir kiek vėlyvesnių puošnių apyrankių ir antkaklių. Ornamento tyrinėtojai patvirtina, jog tai vietas meistrų kūryba, atspindinti šimtametes tradicijas.

geometrisko ornamentu (vijumiem?), caurumiųiem, kniebtām joslinām).

VIII-IX gs. lausku sastāvs ievērojami mainījās: grubulainā bija tikai 28%, palielinājās līdzeno un uz rotējošās ripas veidoto lausku skaits – pa 17 %, kniebtā un līdzinātā – pa 5%. Ar ornamentiem bija 14 keramikas lauskas (8%) (puse no tām rotātas tikai ar caurumiųiem malā).

Tātad, sēļu meistari, bet precīzāk meistares savā laikā bija izveidojušas unikālu keramikas rotāšanas veidu. Interesanti tas, ka ļoti līdzīgs geometriskais ornamente samērā bieži sastopams uz tā laika un arī vēlākā laika greznajām aprocēm un kakla rotām. Ornamenta pētnieki apstiprina, ka tā ir vietējo meistarų dailrade, kas atspoguļo simtgadīgas tradīcijas.

LITERATŪRA

- Nakaitė, L. 1959. Juodonių gyvenvietės (Rokiškio raj.) archeologinių tyrinėjimų duomenys. *Iš Lietuvių kultūros istorijos*, II, p. 138-150;
Grigalavičienė, E. 1992. Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė. *Lietuvos archeologija*, t.9, p. 41-91
Nakaitė L. Juodonių gyvenvietės, Rokiškio rajono, tyrinėjimų dienoraštis. 1958 m. LII RS B. 81; Nakaitė L. Juodonių gyvenvietės, Rokiškio raj., tyrinėjimų dienoraštis. 1959. LII B. 86; Grigalavičienė, E. 1989š. Juodonių (Rokiškio raj.) piliakalnio papédės gyvenvietės. 1989 metų liepos - rugpjūčio mėn. tyrinėjimų ataskaita. LII RS B. Nr.1794;
Simniškytė, A. 2002a. - Juodonių piliakalnio gyvenvietė. Chronologiniai ir struktūriniai pokyčiai. *Archaeologica Lituana*, 3, p. 137-156;
Simniškytė, A., Stančikaitė, M., Kisielienė D. 2003. - Continuity and discontinuity in the Judonys archaeological complex. *Muinasaja teadus* 13, p. 267-286;
Daugnora, L., Girininkas, A., Guobytė, R., Kisielienė, D., Simniškytė, A., Stančikaitė, M., Juodonyis ir Jaros apyežeris: gamta ir gyventojai. *Lietuvos archeologija*, t. 26. Vilnius, 2004, p. p. 111-135 Keramikos kolekcija saugoma LNM Keramikos kolekcija saugoma RKM.
Grigalavičienė, E. 1992. - Kerelių piliakalnis. LA, 8, p. 85-105 1958 m. surinktos medžiagos duomenimis RKM 593.
Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna apmetne 1989. un 1990. gada izrakumu gaismā. *Pētījumi sēļu senatnē. Latvijas nacionālā vēstures muzeja raksti*. Nr. 11, p. 105-120.
Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna apmetne 1989. un 1990. gada izrakumu gaismā. *Pētījumi sēļu senatnē. Latvijas nacionālā vēstures muzeja raksti*. Nr. 11, p. 114.
Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna... p.114
Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna... p.114
Tyrinėtojai įvardija ir kitus keramikos gamybos būdus: pvz., išdegutų indų pamerkimą į skystą duonos tešlą - Jablonskytė-Rimantienė, R. Ankstyvojo geležies amžiaus Lapainios puodžiai //Iš lietuvių kultūros istorijos. 1961, t.3, p. 13
Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna... p.114
Baxc, A. 1991. Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии. Рига, с.77 pgl. Vasks, A. 2006. Dignājas pilskalna... p.116
Simniškytė, A. 2002a. - Juodonių piliakalnio gyvenvietė. Chronologiniai ir struktūriniai pokyčiai. *Archaeologica Lituana*, 3, p. 137-156; Daugnora, L., Girininkas, A., Guobytė, R., Kisielienė, D., Simniškytė, A., Stančikaitė, M., Juodonyis ir Jaros apyežeris: gamta ir gyventojai. *Lietuvos archeologija*, t. 26. Vilnius, 2004, p. p. 111-135

ILIUSTRACIJŲ PAAIŠKINIMAI

- 1 pav. Išmatuotas plotas Nr. 2 prieš 1959 m. tyrinėimus Juodonių piliakalnio papédėje (aut. L.Nakaitė, LII RS neg. 8862)
2 pav. Juodonių piliakalnio ir jo papédės topografija ir tyrimų suvestinė schema (2002, sud. A.Simniškytė)
3 pav. Juodonių piliakalnio papédės gyvenvietės tyrinėjimai 2002 m. (A.Simniškytės nuotr.)
4 pav. Keramikos sudėtis šiaurinėje (2002 m. tyrinėjimai) ir pietinėje (1958 m. tyrinėjimai) gyvenvietės dalyje. Dešinėje 1958 m. keramikos sudėtis "darbiniuose" sluoksneliuose (sud. A.Simniškytė)
5 pav. I t. po Kr. vidurio keramika lygiu paviršiumi (I.Burinskaitės pieš.)
6 pav. Keramika grublėtu paviršiumi (I.Keršulytės pieš.)
7 pav. Keramika gnaibytu paviršiumi (I.Keršulytės pieš.)
8 pav. Keramika lygiu paviršiumi (I.Keršulytės pieš.)
9 pav. Keramika gludintu paviršiumi (I.Keršulytės pieš.)
10 pav. Apžiestoji keramika (I.Keršulytės pieš.)
11 pav. Šukės, puoštos graviruotu ornamentu (I.Keršulytės pieš.)
12 pav. Šukės, puoštos gnaibymu (I.Keršulytės pieš.)
13 pav. Šukės, puoštos geometriniu įspaudėliu ornamentu (I.Keršulytės pieš.)

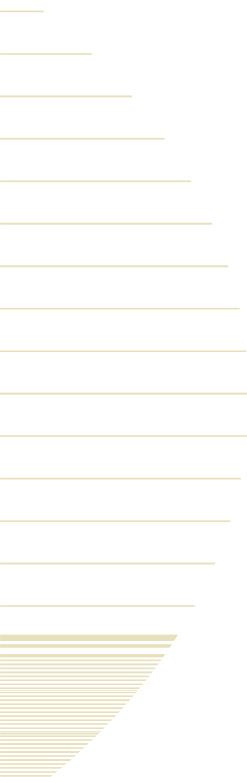
KONFERENCIJOS AKIMIRKOS

KONFERENCE BRĪDI

<http://www.rokiskiovvg.lt>
<http://www.muziejusrokiskyje.lt>
<http://www.zum.lt>
<http://leaderprograma.lt>
<http://www.kaimotinklas.lt>

Rokiškio rajono vietos veiklos grupės konferencijos
„JUNGTIS-SĒLIAI“ PRANEŠIMŲ MEDŽIAGA

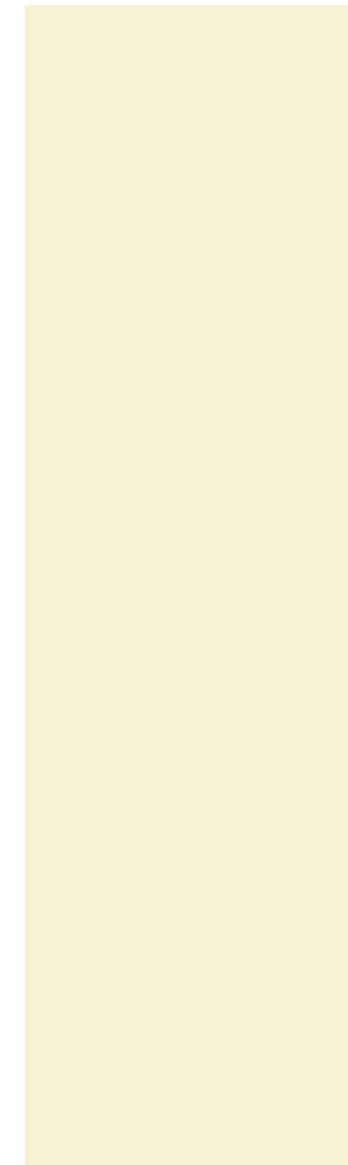
Leidėjas
Igorio Skripkos individuali įmonė

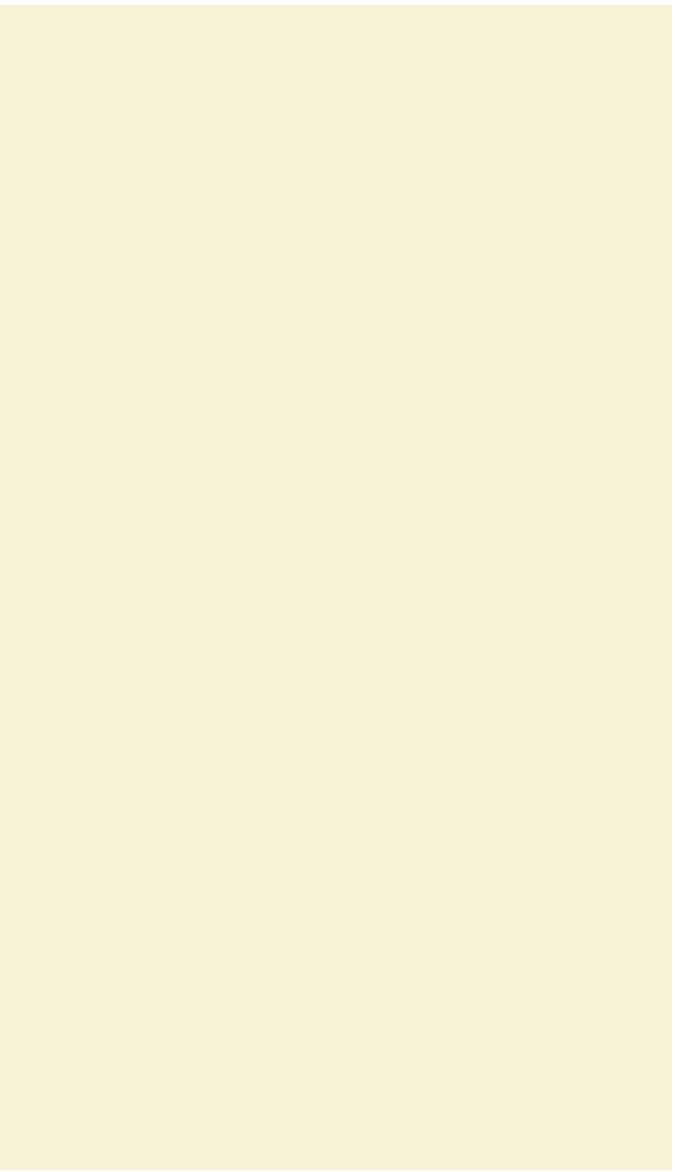
Nuotraukos
Audronės Baltuškaitės
Dariaus Baltakio
Pranešimų autoriu

Vertimas
Rokiškio krašto muziejaus

Už pranešimų turinį atsako autoriai

Tiražas 1000 egz.

Projektą remia Lietuvos Respublika

EUROPOS ŽEMES ŪKIO FONDAS KAIMO PLĖTRA!
EUROPA INVESTUOJA Į KAIMO VIETOVES

LIETUVOS RESPUBLIKOS
ZEMES ŪKIO MINISTERIJOS

